

Essay over Karel van de Woestijne

Urbain van de Voorde

bron

Urbain van de Voorde, *Essay over Karel van de Woestijne*. De Sikkel, Antwerpen / Mees, Santpoort
1934

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/voor002essa01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

[I]

‘Kom, laat ons gaan door 't land der herfsten...’

Wellicht is er in het heele werk van Karel van de Woestijne geen versregel voorhanden, die zoozeer als deze aanhef van één der wonderbaarste gedichten uit het Vaderhuis, kenschetsend is voor den geest van de heele generatie waarvan zijn poëzie op verheven wijze het onderbewust zieleleven vertolkt. Als een klaarziende slaapwandelaar is deze dichter zijn leven lang door een gouden, half-irreëlen herfst heengedwaald en wat hij in de grenslanden van slaap en wake, in de verschemerende gebieden tusschen de werkelijkheid en het onaardsche gelegen, heeft gezien was even schoon als beklemmend, even tragisch als diep. Het was een vreemde mengeling van zwoelte en droom, een fata-morgana aan den overkant der dagelijksche dingen, waarin zich beelden verdrongen en visies doorelkander woelden van wereld-ontstegen extazen en van donkeren, aardschen, daemonischen drang.

Aan figuren als Karel van de Woestijne en andere symbolistische dichters ware de stelling te verifieeren dat, gedurende de drie, vier decennia die het uitbreken van den oorlog voorafgingen, de West-Europeesche menschheid in de avondschemering van de cultuur der Renaissance stond.

Reeds lang, reeds sinds de Revolutie, had ze zich aangekondigd, maar de romantiek en haar veelvuldige uitloopers waren nog een late nazomer geweest, waar men opnieuw en met nadruk een compromis trachtte te verwezenlijken tusschen hemel en aarde, een nieuwe, onverwachte barok met een weliswaar dieperen inslag van individualisme dan in Rubens' tijd mogelijk was geweest - de Revolutie had niet alleen den maatschappelijken, maar ook den geestelijken mensch geheel 'ontvoogd', - maar die toch weer religieuze neigingen met het genieten der aardsche lusten trachtte te verzoenen, naar het groote voorbeeld, ten slotte, dat een Goethe had gegeven in den aanvang der eeuw. Weliswaar was de metaphysische onrust van het toenmalige leven niet veel meer dan een herinnering, een zich herinneren hoe het vroeger was geweest in deze thans, bij het verbleeken van het Grieksch droombeeld, weer ontdekte, eigen middeleeuwen die kathedralen bouwden en alle toenmalige kennis, alle leven van geest en gevoel, hun wijsheid en ervaring, hun beschouwing van tijd en wereld, hun cosmogonie en hun theologie, alles wat ze meenden te weten van God, Duivel en Mensch beitelde in het steen hunner on-

rustbarende tempels. Maar, - en het is een diep woord uitgesproken door den schrijver der proza-hymne op Notre-Dame de Paris: ceci tuera cela. De gansche Renaissance door, had een diepe, slechts enkele malen zich aan de oppervlakte betuigende, dreigende onderstrooming de zee der menschheid doorwoeld. De vooruitgang der exacte wetenschappen, in versneld tempo doorgezet sinds de groote ontdekkingen aan het begin der nieuwere tijden, ondermijnde stilaan het reeds wankelend gebouw der oude zekerheden en gaf steeds nieuw voedsel aan den 'Geist der stets verneint'. Aldus kon het religieus leven der romantiek, gedrenkt in de poëzie der vergankelijkheid en der ruïnen, slechts een onbevredigbaar verlangen zijn en tevens een vage angst. En deze angst belette dan ook den nieuwen levenslust, die zich na den val van Napoleon van den mensch had meester gemaakt, de blijde weelde en den gezonden roes der zinnen te bereiken, die hij speciaal op onzen bodem in de zeventiende eeuw zoo stralend had genoten. Het zinneleven van dien tijd was emphatisch of bloedarmoedig-sentimenteel en weldra pervers. De romantiek heeft nimmer een dam kunnen opwerpen tegen het voortschrijdend proces van zielsont-

luistering, waarbij de mensch al meer ging overhellen naar het uitsluitend huldigen der stoffelijke waarden, en weldra verliep ze in het groeiend naturalisme, den weerslag in de kunst eener geesteshouding, die het leven uitsluitend uit den biologischen gezichtshoek beschouwde - een leven beheerscht door blinde instincten en animalen drang. Begrijpelijk was dan ook dat, onder den ban eener a-metaphysische maatschappij waarin geen tijd meer bleef voor het rustig beschouwen der wereld in haar eeuwige aspecten en waar de band steeds lossen werd tusschen natuur en leven, fijner gearde, zij 't ook hopeloos vereenzaamde individuen, die op geenerlei wijze in staat waren op te gaan in den geest van hun tijd, de laatste bruggen opbliezen die tusschen hen en de werkelijkheid lagen en zich geheel opsloten in een eigenschappen wereld, die zij alleen bewoonden met hun menschelijke en goddelijke verbeeldingen. Anders dan de romantiek, die nog een laatste maal had getracht ziel en stof in een verzoenende synthese op te heffen, verzaakte deze neo-romantiek aan alle pogingen tot vereeniging van tegenstrijdige elementen, die slechts organisch en niet vooropgezet tot een eenheid konden samengroeien. Het wendde zich geheel van

de reële wereld af om te vluchten in een rijk van droom, roes en dood. Feitelijk betekende zulks de erkenning van de nederlaag. De wereld der werkelijkheid, de oeroude kampplaats waar stof en geest sinds altijd hun rusteloozen kamp uitstreden, werd volkomen door de ziel ontruimd. Ze liet het slagveld aan den vijand over en trok zich op onwezenlijke stellingen terug, voorbij de grens van het alledaagsch leven, waar het stoffelijk beginsel intusschen over de gansche linie triomfeerde. Het was een nederlaag en een schamele aftocht, maar in dezen aftocht werd alles gered. Beter dan een compromis waaronder het geestelijk beginsel slechts een lucht- en lichtloos bestaan had kunnen leiden, was deze verplaatsing der zielswaarden buiten het wereldsch bereik. Want, meester van het terrein, vonden de machten der stof geen tegenstander meer te bestrijden, en, in wezen daemonisch en tot vernietiging en chaos bestemd, keerden zij zich weldra tegen zichzelf in een der vreeselijkste conflicten die ooit het aangezicht der aarde hebben verwoest.

Voorloopig echter stond het leven der ziel geheel buiten de wereld en hield van haar slechts een bleeken afglans en een vage

herinnering over. En, daar ze alle krachten moest halen uit zichzelf, was haar bloei onvatbaar, gestalteloos en ijl als een droom. Men heeft er op gewezen dat het symbolisme in hoofdzaak een verschijnsel van de psyche der Noordsche, inzonderheid Germaansche volkeren is geweest en, voor zoover het zich op de Fransche letteren betrok, hoofdzakelijk door buitenlanders werd vertolkt. Zulks is zeer juist. De Vlaming Maeterlinck is zelfs de zuiverste expressie van het symbolisme in de Fransche poëzie; men lette er bovendien op, dat de binnen Frankrijks grenzen geboren symbolistische dichters zo goed als allen Noord-Franschen waren: ik citeer alleen den eenzamen voorlooper Baudelaire, verder Rimbaud, Verlaine, Mallarmé, Samain. Bijna allen, ook de hier niet vermelden, zijn ten minste benoorden de Loire geboren. Spijts eeuwen latinisatie steekt dezen bevolkingen nog hun Germaansche afkomst in het bloed. Benoorden de Loire staan dan ook, behoudens Bourges die toch in haar bekken blijft, alle Fransche Gothische kathedralen. Het wezen der Gothiek is in essentie Germaansch. Het dualisme dat aan deze gefolterde kunst ten gronde ligt is eigen aan het probleembeladene Noorden, dat zich steeds vreug-

deloos over het leven bezint. In het Germaansche wezen zijn de beide polen van geest en materie in beginsel gescheiden. De Germaan kent niet die lachende vreugde om het leven waar alle vermogens van lichaam en ziel aan deelnemen en elkaar harmonisch weten aan te vullen. Zijn tweeheid veroorlooft hem niet als van zelfsprekend zijn genot aan aardse schoonheid, zijn zinnelijk belevens der schepping met zijn gansche menselijkheid te ondergaan. Het zielselement in hem blijft weigerachtig mee te doen aan den roes der zinnen en dezen aldus op te heffen uit de sfeer der uitsluitende animaliteit. Het sensualisme van den Germaan is daarom steeds dof, zwaar, geheel beheerscht door het stoffelijk element. Ook erotisch - ik zou bijna zeggen vooral erotisch - liggen bij hem de polen van ziel en lichaam geheel gescheiden en is de overbrugging dier beide zijn eeuwig betrachten en tevens zijn tragiek. Want scherp voelt hij de scheur en het fatale gemis. Zijn zelfbespiegeling bracht hem tot het onvermoeibaar uitdiepen der antithetische waarden in zich. Daar ziel en stof in zijn wezen twee geheel afzonderlijke werelden uitmaken, laten zij, zonder iets te moeten afstaan aan elkaar, zonder dat één

hunner activiteiten werd opgeheven door een (niet voorhanden) streven naar onderlinge harmonie, zich gelden in hun gansche kracht en in hun volle intensiteit. Geen ras ondergaat de wereld der werkelijkheid zoo praegnant en zoo bewust als het Germaansche - bij geen is het zieleleven zoo diep en zoo rijk. Maar de harmonische mensch is hij, bij wien de beide wezensrijen van stoffelijke ervaring en zielsbeleven niet steeds evenwijdig loopen, maar bij wien ze samenvallen tot één onafscheidelijk geheel. In het vaag bewustzijn van dit gemis hebben de Germaansche volkeren steeds een onuitroeibaar verlangen in zich gevoeld naar dit zonnige zuiden, waar eeuwig stralen deze harmonie en deze levensblijheid, waarvan ze in hun Noordsche nevelen verstoken zijn en die hun voor de oogen blijven zweven als een onbereikbaar ideaal. De Germaansche cultuur is de afglans van een gestadig smachten, de stoffelijke wereld te kunnen zien en aanvoelen, zonder dat de oorspronkelijke daemonie van haar wezen om den hoek komt grijnzen, of zonder dat de mensch er zich geheel aan ontworstelt, zooals het in de gothiek het geval is geweest. Ze trachtte steeds vruchteloos de natuur te aanvaarden in het volmaakte samenspel

van ziel en zinnen, met de serene blijheid van den Griekschen mensch. Maar éénmaal toch slaagde een Germaansch volk er in, een verzoening tot stand te brengen tusschen de al te zakelijke en vaak zwaarwichtige, eenigszins dorre ervaring der werwelijkheid, en de soevereine, ziel en stof in één innige harmonie vereenigende vormgeving der antieke cultuur: de Vlaamsche barok heeft het vermocht een van geluk en levensvreugde stralenden glimlach te leggen op het ernstig gelaat der Germaansche aarde; maar die glimlach was van korten duur: een vluchtige, zij 't bezielende en doordringende opklaring van een hemel, steeds betrokken met duistere probleemstelling. En later kon de faustische drang nog eenmaal tot rust komen in de zonnige tuinen der algeheele levensharmonie bij den rijpen Goethe, den volmaaktsten Griek dien het Noorden ooit heeft voortgebracht. Maar dit zeldzaam bereiken eener groote verzoening heeft de, in de diepste wezensgronden wortelende, tweeheid van den Noordschen mensch niet uit de wereld geholpen.

Aldus is het begrijpelijk dat, toen in de voortschrijdende ontwikkeling van het leven de nadruk al meer op de stoffelijke waarden werd gelegd, - eerst het verweer, en

weldra de aftocht der ziel zich het sterkst bij de Noordelijke menschenagglomeraties afteekenen zou. Het was overigens bij hen, in Duitschland, Engeland en Noord-Amerika dat de op het materialistisch beginsel gesteunde heerschappij der techniek haar grootste triomfen vierde en nog steeds viert. In elk geval kan gezegd worden, dat de tegenstelling in deze landen het schrijnendst werd gevoeld. De innerlijke verscheurdheid werd er het grootst - de reactie moest er zich dan ook het eerst en het scherpst afteekenen. Terwijl de Romaansche rassen, - Noord-Frankrijk uitgezonderd, - in een opvallend mindere mate door het razende tempo der eeuw van coke en ijzer werden aangetast (het heet derhalve wel eens oppervlakkig dat ze 'verachterd' zijn) en er in ieder geval hun heldere levensharmonie niet bij inschoten, omdat de eenheid van lichaam-en-ziel die hun dieper wezen uitmaakt ook nù haar evenwicht niet verloor, zien we het van nature onstandvastig evenwicht van den Germaan al meer aan het wankelen gaan. Aan de geweldig gesteigerde activiteit van den stoffelijken en zinnelijken mensch in hem¹⁾ neemt zijn ziel

1) Hier ligt wellicht ook de reden waarom het conflict van 1914 door een Germaansch volk moest worden, zooniet ont ketend, dan toch bepaald.

geen levend aandeel, voelt zich minder dan ooit in dergelijk stelsel thuis en tracht zich te redden door zich volkomen van de aarde los te maken. De geheel ontwerelde poëzie van het symbolisme is van dit proces de edele belichaming. Derhalve heeft deze oöëzie dan ook bij de Germaansche volkeën haar natuurlijken voedingsbodem gevonden en was ze ook in de Fransche lyriek tot het Noorden begrensd of door vreemde elementen vertegenwoordigd.

II.

Vlaanderens aandeel in dit cultuurverschijnsel is niet gering geweest. Rond 1890 was het sinds jaren het sluimerende land niet meer, krachtens wiens wereldvervreemde ziel en onaangetaste natuur Gezelle had gezongen. Ook Vlaanderen was allengs opgenomen geworden in den stroom van den tijd. Het nieuwe leven toonde ook hier zijn niet-blijde aangezicht en groot was de vage verveling die de edeler geesten beving. Doch daar de reserves aan zielswaarden hier wellicht aanzienlijker waren dan om 't even waar elders, was de verwijdering tusschen wereld en droom hier dan ook het onherroepelijkst volkomen. Van de Woestijne

zelf heeft vaak gewezen op deze Gentsche atmosfeer van doffe lusteloosheid en levensverstarring, die de hardstee zou worden der broeiende verlangens en schemerende visies der symboliek: de hardstee der kwijnende begijnhofpoëzie van Georges Rodenbach, der broeikas-zwoele vegetaties van Maeterlincks irreële verbeeldingen, der tusschen twee werelden zwevende droomgezichten van Van Lerberghe, der sprookjes-gestalten van Grégoire Le Roy en der ascetische verrukkingen van George Minne's stofvergeestelijking: - het uitgangspunt tevens van hun aller ontvlieden der werkelijkheid. Te Gent stond het ideaalooze utilitarisme der werkgevers eenerzijds en de schrijnende nood naar lichaam en geest der proletarische massa's anderzijds in scherpe tegenstelling tot den elders nog intens levenden gothischen geest van het oude Vlaanderen. Nergens misschien was het gebroken levensevenwicht der bewuste zielen sterker voelbaar dan precies in dit Gent der verhevigde aanspitsing op de louter stoffelijke behoeften en der latente krachten eener nog spiritualistische overlevering. Gent kon aldus bij uitstek een brandpunt worden van deze algemeene reactie tegen het overheerschend naturalis-

me. Ging de beweging van hier niet onmiddellijk uit, in Vlaanderen lagen de reserves gereed die het oplaaien ervan in Frankrijk en Duitschland, ten onzent gingen voeden tot een aanhoudend brandend vuur. De Fransche symbolisten gaven de algemeene richting aan, en den algemeenen vorm; en de buitenlandsche dichters hebben ongetwijfeld hun suggestie ondergaan. Maar het had zich ook in Frankrijk onder de inwerking van uitheemsche, inzonderheid Germaansche geestesstromingen (Wagner), geopenbaard, en zich onmiddellijk nadien, ja bijna simultaan over Frankrijks grenzen verspreid, omdat het bijna overal verwante zielen vond. Ik heb gewezen op de mysterieuze voorbereiding die in de gemoederen had plaats gegrepen, op deze nieuwe romantiek, in wezen dezelfde als die waarin de geesten opgingen na het Napoleontisch epos, maar ingetogener, dieper en subtieler - en oprechter vooral zooals ze zich, zonder veel illusies weliswaar, wars van de wereld en van het hoogtijvierend naturalisme, terugtrok in den droom. Wellicht omdat in Frankrijk de ontluistering der zielen het hevigst en het smartelijkst was geweest, ontstond de reactie daar het eerst. Maar ook elders lagen de krachten tot

verzet gereed, aangespoord overigens door de Fransche dichters, maar niet door hun werk opzichzelf bepaald. Maeterlinck's poëzie der 'Serres Chaudes' is aan geen enkel Fransch dichter rechtstreeks schatplichtig, ook niet Stefan George noch Hugo von Hofmannsthal, noch R.M. Rilke, allen min of meer verwant met een Mallarmé, een Henri de Régnier, een Verlaine, een Samain. Geen van hen kan doorgaan als rechtstreeks door deze Franschen bevrucht en, last not least, ook niet Karel van de Woestijne. Er was een analoge voedingsbodem, een analoge geestesgesteldheid en de poëtische uitbloei van dier dichters verbeeldingsleven heeft zich dan ook op gelijkmatige wijze ontwikkeld in de sfeer der tijdeloosheid. Maar omdat Vlaanderen nog rijk was, het rijkst wellicht van gansch West-Europa aan deze zielselementen die het symbolisme van noode had om te gedijen, kon op Vlaanderens bodem de wieg staan der beide dichters die de zuiverste expressie van deze hoog-adellijke poëzie gingen worden: Maurice Maeterlinck en de herfstig-verdroomde zanger van 'Het Vaderhuis'.

Al dadelijk zweeft van de Woestijne's poëzie in een sfeer waar alles onbestemd

is, schemerend en irreëel, een sfeer als omtogen van het bleeke goud van een eeuwigen herfst, gevoed en gericht door de beide beheerschende drangen: een hunkerenden weemoed om de verloren kindsheid en een obsedeerend heimwee naar den dood. Doordringend is de toover van den prachtigen ‘Voorzang’, vol melancholie om de onherroepelijk voorbijge vreedzaamheid der eenzelve en kalme kinderjaren:

Het huis mijns vaders, waar de dagen trager waren,
was stil, daar 't in de schaduw der tuinen lag
en in de stilte van de rust-gewelfde blaëren...

vol van stil heil en gouden droomen, en een groot accent van vereenzaming en avondlijkheid:

- De dagen hadden mij de vreemde vreugd gegeven
te weten, hoe een vlucht van groote vooglen hing
ieder avond, in de teedre zomer-luchten
die zegnend om de ziel der needre menschen gaan...;

en vol ook van den oneindigen weemoed van het liefde-ontwaken:

...Tòen kwaamt gij zacht in mij te leven, en we waren
als schaamle bloemen in den avond, o mijn kind.

Nooit was een dergelijk geluid in de Vlaamsche letteren gehoord, nooit was een enkel dichter hier zoozeer de vertolker

geweest van de psyche van zijn tijd, nooit had de Vlaamsche poëzie zoo doordringend en subtiel, zoo levenszwaar en verfijndpervers de taal draagster gemaakt van heel een West-Europeesch gevoelsleven en het moet dan ook niet verwonderen dat deze poëzie een zoo intense echo verwekte. Zeker had voordien ook Gezelle's poëzie een verbazenden weerklank gevonden, maar slechts op het einde van 's dichters leven en om heel andere redenen dan de lyriek van Karel van de Woestijne. Gezelle triomfeerde, toen de woordkunst hoogtij vierde en de critische artikelen van dien tijd wijzen uit dat men in den grooten dichter aanvankelijk slechts den verbluffenden taal-artiest, den ongeëvenaarden goochelaar met klank en beeld, met rhythm en kleuren bewonderde en voor den geest dezer kunst feitelijk weinig oog had. En ook dit moet niet verwonderen, want Gezelle, hoe modern ook in zijn uitdrukkingmiddelen, is, in de totaalheid zijner verschijning beschouwd, ten slotte een anachronisme. Zijn gothische ziel, hoezeer ook de resultante van het in de breede volkslagen streng katholieke Vlaanderen van zijn tijd, hoorde heelemaal niet thuis in de broeikas-atmosfeer, die het gemoedsleven beheerschte van de generatie,

die het eerst meer algemeen met zijn poëzie bekend geraakte. Zijn kunst was te gezond en te stoer, te weinig verward en geraffineerd, te zeer uit één stuk en in haar expressie te realistisch om in eenklank te kunnen geweest zijn met de sensibele van toen. Daarom heeft, in verband met de problemen van vorm en expressie, met den drang naar direct beleving der natuur die in de jaren tachtig aan de orde van den dag waren, Gezelle's poëzie in de eerste plaats geëerd door haar woordkunst-virtuositeit, die ten slotte toch maar een middel is, en iets uiterlijks, alsmede door haar groote frischheid en ongekunsteld natuurgevoel. Heropleving van den mystischen zin is noodig geweest om den dieperen en grooteren Gezelle naar waarde te leeren schatten.

Hoe heel anders verging het van de Woestijne! Van meet aan verwekt zijn hooggestemde lyriek bewonderden weerklank en communie in haar geest. Niet enkel het feit dat het literaire leven in de Nederlanden onder het frissche stortbad van 'De Nieuwe Gids' een verjongingskuur had ondergaan; niet enkel de omstandigheid dat inzonderheid in Vlaanderen het cultureele peil sinds Gezelle's eersten aanvang

zeer aanzienlijk was gestegen, kunnen de oorzaak er van zijn dat de zangen van het 'Vaderhuis' alle poëziegevoeligen aanstonds betooverden. Maar het was precies deze zielsgesteldheid, die in het laatste kwart der verleden eeuw en later nog in de lucht hing en aan de intellectueele jeugd dier dagen zoo eigen was als haar eigen vleesch en bloed, die het mogelijk maakte, dat van de Woestijne's mooie en ontzaglijk weemoedige vertolking dier psyche onmiddellijk een zoo sterke fascinatie wist uit te oefenen. Draagster van de vage verlangens en van den wereld-ontvliedenden waan die de bewuste jongelingschap van zijn tijd vervulden, bleek van de Woestijne's poëzie al dadelijk vorm en gestalte aan haar vage aspiratie te hebben gegeven. Maar daartoe had hij zich een taal moeten scheppen van een sensitiviteit als nog niemand in Vlaanderen had geschreven. Zoekend naar nieuwe uitdrukkingmogelijkheden en worstelend om een praegnante stylistische verfijning, heeft hij zich dan ook als een padvinder en een vernieuwer geopenbaard, die het vóór zijn verschijning in de letteren verziekte Vlaamsch heeft geregenereerd. Bewust of onbewust moet hij toen als kunstenaar zeer onder den indruk geweest zijn

van de verarming, vergroving en ellende waarin de taal toenmaals verkeerde, dit lichaam, waarin zich het genie van een volk het rijkst en het rijpst openbaart, maar waarin ook ieder besmetting van het volksorganisme het duidelijkst zichtbaar wordt. En dat het toen, wegens menigvuldige oorzaken, met het Vlaamsch deerlijk gesteld was, weten wij allen. Den langen tijd invloedloozen en overigens vaak te zeer archaïseerenden Gezelle buiten beschouwing gelaten, waren tucht en zuiverheid verloren-gegene levens- en kunstwaarden, in Vlaanderen speciaal als gevolg van rasverbastering en geestelijke ontaarding; het kwam er op aan ze opnieuw te veroveren. De weer-gezondmaking, de veredeling der taal waren hiertoe een eerste etappe. In van de Woestijne's heel harmonische, zachtwiegende, tot weidsche alexandrijnen gerhythmeerde taal vinden wij opeens schakeeringen en intonaties zoo teeder en zoo voornaam als bij de meest geraffineerde gelijktijdige Noord-Nederlandsche dichters. En tevens vinden wij de geheele gevoels- en verbeeldingswereld, waaruit zijn eigen persoonlijkheid is gegroeid, in zijn poëzie tot omfloerste en onvatbare gestalten verdicht, terug. Maar de ijle herfst

waarin zij droomen heeft ze met een sfeer van vergankelijkheid omgeven. Het zijn de gestalten der praeraphaëlitische, wereldontstegen vrouwefiguren, van Minne's bijna lichaamloze, ascetische jongelingen, de knielenden en de dragers van kostbare relikwieën, gered uit de alom rondspokende ontheiliging. De dichter heeft hier de stilste, teederste en schoonste tonen gevonden voor het leed der menschenziel in een gemachiniseerden tijd, voor het geluk der menschen in de natuur, voor de smartelijke zaligheid van verheven gemoederen ten overstaan aan het afgrondelijk geweld der onderaardsche machten. Hij heeft hymnen geschapen waarin het innigste geloof aan een aristocratische geesteshouding rein en voornaam tot uiting komt. Geheel vreemd aan het volkslied, waarvan vóór hem de meeste Vlaamsche dichters, Gezelle inclus, zich niet wezenlijk verwijderden, heeft zijn poëzie een geheel nieuwen, eigenaardigen toon van ingehouden droefenis, waarin een gedempte grondsnaar 'en sourdine' medetrilt. Hoor naar dit doordringend, zwaar en zuiver geluid, geladen met iets eeuwig als deemsterende wind door de boomen en met een sublieme zucht naar verpoozing en ontheffing uit den doem der aarde:

Zegen deze avond; zégen, God. Wij zullen zwijgen.
 - Gelaten en verzoend in de avond-zoete dood,
 zal onze torve zin naar uwen boezem zijgen
 gelijk een slaap-zwaar kind ten zaal'gen moeder-schoot.
 Zégen... Uw rust zweeft, zeegnend, om gebogen twijgen,
 die wiegen, naar de slaap der voogden aadmend gaat.
 Zégen... De zuivre nacht zal om ons leven stijgen,
 en ù-waarts de eenzaamheid van onze dagen neigen,
 als naar een dag van weelde een rust'ge dageraad.

Hier is niets dan droomen en verzweven. In zulke en andere verzen, als daar zijn 'Kom, laat ons gaan door 't land der herfsten', 'Wijding aan mijn Vader', 'Thanatos en de Vreemdeling', verzen waarin de obsessie van het sterven tot uiting komt die hem dertig jaar lang aanhoudend kwelde, toont van de Woestijne zich een priester der eenzaamheid en der doodsbegeerte, die de innerlijke associaties der dingen, de diepere betrekkingen van schijn en wezen zóó weet te ontsluiëren dat wij ze met geklaarde en verwonderde oogen tastbaar meenen te zien, en waar hij symbolen en beelden optoovert waarvan het vreemd mysterie onze heele ziel vervult. Hier is het dat de dichter zich afwendt van de realiteit eener wereld, waar verstandelijkheid, mechanisatie en huldiging der stof hoogtij vierden, - een wereld naar den ondergang gedreven door de duistere machten harer eigen daemonie, - om zich

met alles wat in hem van hooger essentie is terug te trekken in verbeelding en symbool - in Poe's Droomland, 'that lieth, sublime, out of Space - out of Time'. 's Dichters sensitieve, uiterst zwaarmoedige jeugd heeft schade geleden aan dit leven waaraan ze zich niet aanpassen kan of wil: vage smart, graag-gekoesterd liefdeleed en een groote vermoedinis overheerschen, en loopen ten slotte uit op een zwaarmoedigen, maar onafwijsbaren drang naar het Absolute. En over heel deze poëzie hangt er iets als een groot vragen, een vragende verwondering over het leven en zijn verschijnselen, voor zijn onvatbare, geheimzinnige waarden, voor het vlieden van alle dingen en zelfs voor den dood, dien hij verlangt. De 'Laethemsche Brieven over de Lente' zijn vol van dezen vagen weemoed, die de ontluisterde stad heeft ontvlucht, eenvoud en goedheid en den inkeer der ziel zoekt in den schoot der onaangetaste natuur, maar evenmin hier als ginds aan de loomheid van den tijd en van het eigen bloed kan ontsnappen: '... O mijn vriend, wéét ik? Mijn geluk: beelden in het zand; mijn geluk in de onmogelijkste droomen? ... Ik zal terug naar stad keeren; misschien: de dorre liefde herleven. Ik kan niet anders.

Misschien is mijn geluk, - ons beider treurigheid...'

Maar grooter nog is de zucht naar vrede en bevrijding uit de innerlijke verwarring die opstijgt uit de 'Verzen eener Ziekte' een ziekte meer van de ziel dan van het lichaam:

- Ziekte, oude Troosteres, wier woorden wégen...

- 'O Gij, mijn zoon, die duldig leven mag
van 't glooiend denken aan een verren liefde-lach:
ik zie hoe in uw oog droomen als zwanen zegen.'

- Ja, ik ben goéd. Maar 'k wilde vrédig zijn...

- 'Mijn leéuwrik! Gij, die door de nachten heen-gedrongen,
de vreugd van de eenig-eew'ge zonne hebt gezongen,
draagt ge de rúst niet meer van de' een'gen zonne-schijn?'

- Maar ik ben moé: 'k wou in uw woorden slápen...

- 'Mijn loome bloem in avond-water; o mijn kind; ...
ik zal u sussen: gij zult rusten; gij zùlt slapen,
gij, die de Liefde draagt die niemand heeft bemind'.

En deze hunkering naar den dood, deze transcendentale 'Liefde die niemand heeft bemind' treedt ons hier in een beklemmend-geheimzinnige, huiveringwekkende beteekenis te gemoet, beladen met tot dusver ongekende zwaarmoedigheid, met een geheel nieuwe droefenis. Hier slaat een ontgoochelde levensmoetheid over in een verfijnd sensualisme, en tevens wil een ziel los van

een haar sloopende ontzenuwing, een ziel, die, als een meeuw die zich redt uit een wrak dat verzinkt, uit een in kille liefdeloosheid wegschemerende aarde vliedt naar de rust 'van de' een'gen zonneshijn'.

III.

In zooverre vertolkt de poëzie van Karel van de Woestijne die diepere en onbewuste belevens van den West-Europeeschen cultuurmensch van omstreeks 1900, een belevens die bij den Vlaamschen dichter weldra sterk de wisselwerking bleek te ondergaan van de beide antithetische polen die zijn ras beheerschen: den zwaren zinnendrang en het mystisch Gods-betrachten. Van meet aan zijn beide elementen in zijn poëzie te onderkennen: in zijn jeugdpoëzie intiem en onafscheidelijk met elkaar verweven tot een ragfijne intuïtie die de essentie der dingen, niet de dingen zelf, met de uiterste fijngevoeligheid doordrong, en een aetherische verdroomdheid, die translucied voorbij de aardse verschijnselen eeuwige achtergronden ontwaarde. Deze zeldzame verbroedering van twee aan elkaar geheel vreemde drangen maakt de grootheid uit van deze poëzie, haar blijvende geldigheid

en haar evenwicht. Verschillende symptomen der aanvangspoëzie echter, lieten reeds, ofschoon opgeheven door een nobele zielsascese, vermoeden dat het temperament van den dichter door een zware zinnelijkheid werd gekenmerkt, of dat althans zijn nervensysteem een zoo hoogen graad van gevoeligheid bereikte, dat het op alle indrukken met een ongewone hevigheid moest reageeren. De zacht-verdroomde melancholie van van de Woestijne's eersten aanvang is in ieder geval al spoedig overgeslagen in een tamelijk zwoel sensualisme, dat geen verhullende atmosfeer van onstoffelijkheid en religieuze ontgloeijing meer in staat was te verdoezelen.

Aanvankelijk was de doem der zinnen geneutraliseerd geworden door de alles beheerschende levensmoetheid en door den transcendentalen zielsdrang; uit het conflict waren verzen ontstaan die tot de schoonste behooren die de dichter geschreven heeft: Venus en Adonis, Thanatos en de Vreemdeling; een enkele maal werd de ban niet verbroken en klinkt in 'De Moeder en de Zoon' de kreet op die in duizenderlei varianten zal herhaald worden in de volgende bundels: 'een andre vrouwe leeft voor mijne onsterfelijkheid!' - maar toch bleef 's dichters

poëzie uit deze jaren omgeven door een waas van weemoed, waarin verzaken was en doodsverlangen. Geleidelijk echter wordt de geestesascese verdrongen en krijgt een zwoele, zware, maar uiterst rijk gecompliceerde zinnelijkheid de bovenhand. Reeds in 'De Gulden Schaduw', die in van de Woestijne's ontwikkeling als een overgangsbundel kan beschouwd worden, treedt de veranderde levenshouding aan den dag in den vorm zijner poëzie, die thans zwelgt in een overvloed van sensitieve gewaarwordingen, waarbij de bloei der ziel wordt overwoekerd. De verzen van 'De Gulden Schaduw' zijn veelal doorweven met beschrijvende elementen, met een te-veel aan bijzonderheden en louter materiele indrukken waardoor de zuivere lyrische toon wordt gestremd. Zijn poëzie is hier minder vervagend en verzwevend, wordt concreter en aardscher; de atmosfeer van ontzaglijk-melancholische verdroomdheid, een bijna zwijgende ingetogenheid tegenover het herfstig vervallen van wereld en leven, is verdwenen en werd nog niet met nadruk door andere waarden vervangen. De edele bloemen ontloken aan de stilte der ziel zijn ontbladerd, weggezonken samen met het irreële dier sfeer van droom die ze

doorgronden. Er is thans een levendige zin voor de werkelijkheid van het alledaagsche leven voorhanden. De dichter, gehuwd en reeds familievader, kan niet steeds blijven leven in den droom. De harde realiteit der dingen en der stoffelijke behoeften laat zich onafwijsbaar gevoelen, en niet als hij deze aardsche werkelijkheid intens gaat aanvaarden, als in 'De Rei der Maanden', een reeks van tamelijk onontbolsterde gedichten die mij niet kunnen ontroeren, noch ook niet wanneer hij, wel is waar niet zonder grootheid en pakkende beelden, het rusteloos zwalken der zee oproept, rusteloos als zijn eigen ziel die vrede zoekt en niet vinden kan op deze aarde, - doch wanneer hij in een paar eenvoudige strophen uiting geeft aan den huiselijken kommer die hem beklemmt en hem goedschiks of kwaadschiks doet rekening houden met wat van deze aarde is, dan vindt hij zijn pakkendste accenten, dan weet hij het diepst en het menschelijkst te ontroeren:

Ik heb een vrouwe; ik heb een kind;
en 'k heb in 't harte harde zorgen...

Uit kortere verzen, als 'Over alle daken' en het zeer schoone 'De rozen daomen', klinkt ons dezelfde kommer nog zuiverder

en onmiddellijker tegen en weldra is de ommekeer geheel voltrokken: Zoals Verlaine, aan wien enkele stemmingsbeelden zijner eerste bundels af en toe herinneren, na 'Sagesse' en 'Amour' terugkeert naar de aardsche menselijkheid in 'Parallèlement', verlaat van de Woestijne het rijk van den droom en der onwezenlijke ijle, om met nadruk uiting te geven aan wat zijn hart beweegt en wat zijn zinnen lokt. Hier onthult zich voor het eerst zonder terughouding in hem de Adamische mensch, voor wien het aardsche leven een brandende werkelijkheid is tezelfder tijd als een onafwijsbare doem. Maar, evenals de wereldontstegen van de Woestijne van 'Het Vaderhuis' in laatste instantie gebogen bleef over zich-zelf, en, George Minne's 'Relikwiedragers' gelijk, het kostbaarteedere schrijn zijner ziel als om het te beveiligen tegen de 'omarming der slangen' ontzaglijk weiger ophief uit het stof der aarde, zonder er zich om te bekommeren of er in de woelende massa's om hem heen nog anderen waren die haakten naar bevrijding, zoo buigt de weer mensch van vleesch en bloed geworden dichter zich uitsluitend over zijn eigen hart. Het zal van nu af aan tot het einde toe zoo blijven; van

de Woestijne's poëzie staat in het teeken van het meest volstrekt egocentrisme. Zijn ontroering wordt bepaald door eigen liefde, eigen smart, eigen verlangen en eigen nood en nimmer wordt ze gewekt door anderer lief of leed. Zijn verhouding tot zijn medemensch beperkt zich uitsluitend tot deze van man tot vrouw, en zulks in het eindeloos spel van lust en van verzadiging, waar slechts de kreet van het eigen bloed door klinkt, maar die het dan ook, binnen dit afgesloten gebied, tot even schrijnende als grandioze accenten brengt.

De terugkeer uit de grensgebieden van de stoffelijke wereld, waar het gestalteloze en de ijlte beginnen, wordt door van de Woestijne zelf belichaamd in eene vers, waaruit we tevens leeren hoe bewust het wereld-ontvlieden is geweest dat den toon aangeeft zijner vroegste poëzie:

Ik ben ten hoogsten berg gestegen
 waar 't oog den breedsten kreits omvaêmt;
 waar 't hoofd, van alle licht omzegen,
 van elken aêm der wereld aêmt:

.....

En zie: waar 'k sta, van alle wegen,
 van elk verlangen einde en doel,
 en 'k als een baak, de verten tegen
 der verten midden-punt me voel;

en waar 'k, moedwillig de aard vergeten
 van elke daad der wereld wijd,
 en zelfs de vreugd versmaad, te weten
 uw weelden, Onverschilligheid; -

- o gij, die stijgt naar mijne steilte,
 arm kind, dat eigen liefde tart:
 o wist ge, in deze goden-ijlte,
 hoe zwaar me weegt mijn menschenhart...

Formeel is dit gedicht een der schoonste van den bundel. Maar de ingetreden verandering van atmosfeer is er duidelijk aan te merken. De lang-natrillende hobo-klank is verdwenen; verdwenen ook de eigenaardige en bedwelmende mengeling van zwoelte en droom, die heele toon van vaag gemijmer, die de vroegere stemmingsbeelden ophieven in een onvatbaar waas van onbestemdheid en ijle treurnis, verdwenen de groote adem van smart en eeuwigheid. Thans herinnert zich de dichter. Hij herinnert zich de verrukkingen en extazen, al het smachten en kwijnend zich-verteederen over liefde en smart en levensvermoeienis, heel het zielsontgloeien dat thans achter hem ligt en schoon en vluchtig is geweest. Thans hebben de weelden der aarde hem in hun ban en ondergaat hij alle indrukken van land en zee en alle seizoenen met een ongekeerde hevigheid. Hij zwelgt letterlijk in een overdaad van zwaren zinnenlust aan

de uiterlijkheid der stoffelijke aarde. Zijn verzen zijn bijna bacchische hymnen aan vruchten en dranken, zware pastorales omgeven van een atmosfeer gedrenkt met de uitwazemingen van het overrijp ooft en van de broeiende aarde. De dichter heeft geen woorden genoeg om alles te zeggen wat hij ziet en hoort en riekt en vooral wellicht betast. Niet zoodanig het auditieve element, zooals werd beweerd, haalt het bij van de Woestijne over het visueele; maar klaarblijkelijk is het sensorieele zintuig ditgene waarmee hij het gretigst en het meest volupteus de wereld aanvoelt. Deze uiterst aangescherpte tastzin komt in talrijke beelden tot expressie: o.m. het beeld der beursche peer in de holte zijner hand, dat telkens in allerlei varianten terugkeert. De levensaanvoeling van van de Woestijne in 'De Gulden Schaduw' levert een groote overeenkomst op met deze der Vlaamsche barok: kon de dichter in zijn subtiële aanvangspoëzie doorgaan als verwant met het verfijnd, gesloten, gecompliceerd zielsleven der Florentijners van het quattrocento, thans is hij wel degelijk de landgenoot van Rubens en Jordaens: één groot tafereel van late zomerweelde, is hier zijn kunst als de hunne zwaar, zwoel en broeiend - maar,

ze is niet blij. En hier hebben we een belangrijk - een bijna essentieel verschil. De kunstenaars van de Vlaamsche barok, deze hoog-zomer der Renaissance, stonden, kern-gezond en psychisch weinig verward, met gretige zinnen tegenover een nieuw-ontdekte wereld, die de gotische eeuwen lang als bijna niet bestaande had beschouwd en waaraan ze zich thans overgaven met al het geluksverlangen en al de bekwaamheid tot geluk hunner bloeiende ziel. Vandaar hun rozige vreugde en hun gouden lach. Maar nadien was de West-Europeesche menschheid een vroegen ouderdom te gemoet gegaan. Er was zooveel gebeurd dat de cultuur der Renaissance voortijdig moest doen verslensen en het symbolisme was een late schemering voor het dreigende invallen van den nacht. Het uit het humanisme opgegroeide, bewuste individu had zich in versneld tempo losgemaakt uit alle banden die bonden aan de gemeenschap van menschen en goden. Het stond weldra geheel met zichzelf vóór de wereld alleen. De denkers, kunstenaars en dichters van het symbolisme waren allen groote eenzamen en ongetwijfeld heeft hun uitzichtlooze geïsoleerdheid hun vlucht uit het leven nadrukkelijk in de hand gewerkt.

Maar hun wereldvlucht zo goed als hun ten slotte noodgedwongen terugkeer tot de aardse zones was nooit anders dan een 'pis-aller'. Omdat in hun diepste wezen het centraal rustpunt verloren was gegaan en het harmonisch evenwicht gebroken bleek tussen hun ziel en de natuur, bleef hun levensgevoel vreugdeloos en ontbrak er zelfs aan de tragiek van het verzet. Hun poëzie was deze der vermoeide, oneindig lusteloze en vermoeide avonddeemsteringen, der sombere introspectie en der uiterste zielsontluistering. Zielsontluistering - bij zooverre dat het psychisch beginsel geheel, krank en onwezenlijk, op den achtergrond gedrongen wordt. Terwijl wij in de 'Gulden Schaduw' het gevoelsleven van den dichter zich op menigvuldige verschijnselen in natuur en leven zagen betrekken, op den stoet der maanden en der seizoenen, op zee en veld, op de dagelijksche zorgen en een vage eeuwigheid, terwijl alleen de cyclus 'Het Huis in de Stad' meer nadrukkelijk liefdeslyriek bevat, staat 'De Modderen Man' reeds geheel in het teken van 's dichters verhouding tot de vrouw. En welke verhouding! Ik ken geen verzenboek, waar de daemonische bezetenheid van het vleesch, waar de doem en de klagelijke

armoe van den louter physischen liefdedrang zoo somber, aangrijpend en onthutsend wordt vertolkt. - Op dit gebied overtreft het zelfs 'Les Fleurs du Mal'. Hier is niet meer aan het woord de Adamische mensch, - want dien was toch een ziel ingeblazen, - maar, zooals van de Woestijne het zelf onverbloemd getuigt, de 'modderen' man, de mensch van stof en slijk, zooals hij pas werd geboetseerd uit het leem der aarde, het duistere, zware, inerte creatuur alleen doorblaakt van het primitieve vuur, doorwoeld van de onafwijsbare beheksing eener loome, oververzadigde en toch nog gretige, folterende sensualiteit. Maar, is de ziel hier ingesluimerd, levendig en scherp is het intellect en koelbloedig, onverbiddelijk en bijna wreedaardig ontrafelt en ontleeft het de geheime schuilhoeken, de intiemste vezelen van het hart. In deze morbiede, masochistische zelfanalyse staat van de Woestijne opeens zeer ver van de weliswaar zinnelijke, maar levensblijde barokkunst waarop zijn 'Gulden Schaduw' ons, niettegenstaande den onmiskenbaren inslag van vreugdeloosheid, door haar rijke arasbesken en zware weelderigheid met nadruk had doen denken. Hier is 's dichters wereld somberder dan ze

ooit is geweest en later ooit nog worden zal. Formeel is er overigens weer een niet onaanzienlijke verandering ingetreden. Blijft zijn vers in wezen steeds hetzelfde, breed, statig, soeverein, vol van een zware gedragenheid en als weinige poëzie capiteus, toch is het weer veel soberder en naakter geworden - zijn bedwelmingskracht is ongetwijfeld verminderd en ook de ijle verdroomdheid en vage, onbestemde incantatie van 's dichters eersten aanvang heeft het, spijs het verdwijnen der detail-overladenheid, niet teruggevonden. Menig gedicht zwelgt overigens nóg in de spijtige woorden-overtolligheid die hem van de toenmalige kunstbegrippen is bijgebleven. Maar de soberder stukken hebben een directheid erlangd en een praegnante beeldingskracht die de dichter misschien verworven heeft door deze 'geestelijke verpoozingen', die hij zijn 'Interludiën' noemt, pseudo-Grieksche verbeeldingen in steeds zuiverder, strakker, plastischer lijn, niettegenstaande hun modern-impressionistische factuur. Ze kunnen er in elk geval het hunne toe bijgedragen hebben om 's dichters manier, van 'De Modderen Man' af, grondig te wijzigen en het symbolistisch element in zijn later werk te verdringen.

In elk geval heeft het ‘vague à l’âme’ dat zijn vroegste poëzie onderscheidde en dat hij door aangehouden klankherhalingen wonderbaar wist te suggereeren, plaats gemaakt voor strakke, klaar bewuste bezonkenheid.

Maar niet zoodanig de formeele, overigens nooit zeer ingrijpende ontwikkeling der verstechniek, maar wel de veel aanzienlijker gewijzigde menschelijke inhoud zijner poëzie geeft aan ‘De Modderen Man’ zijn groote beteekenis in de evolutie van van de Woestijne's persoonlijkheid. ‘De Modderen Man’ is uitsluitend en essentieel een boek van wellust en smart, beide diep en absoluut:

Vervarelijk festijn voor onverzaedlijk dorsten:
 zoo hebben ze u gekend, bij smaat- of smeekgebaar,
 die, donker van begeerte of heller liefde klaar,
 van u besmaald misschien, misschien u tarten dorsten.

o Bralle broeiing van het schroeiig heete haar
 dat ge als de kromme vlam van eene toortse torschte';
 uitdagend dreigement der driest-gedragen borsten;
 o buik die glooit en glanst gelijk een beukelaar...

Dit monumentale vers is als de synthese van den geheelen bundel en overigens van het gansche liefdeleven van dezen dichter. Want uit geheel zijn lyrisch werk blijkt ten overvloede: de reine brand der zielsliefde

is aan van de Woestijne volkomen onbekend. Zelfs de verdroomde liefdepoëzie der aanvangsverzen is te duidelijk nog met iets zeer zwoels en looms beladen dan dat we hier het onwereldsch verlangen der zielsliefde zouden kunnen vermoeden. Het mag in dit moment van van de Woestijne's geestesleven wonderlijk heeten: terwijl hij zich in zijn hoogen zang afzondert van de aardse werkelijkheid, voelen wij zijn liefdesaccenten nog onmiskenbaar gedragen op een adem van zware sensualiteit. Nooit heeft van de Woestijne gezongen van de ziel der vrouw. Ze is voor hem steeds en alleen de schoone en gevaarlijke verleidster, de Eva van het Oude Testament, in wier schaduw men de kronkelingen ontwaart van de slang, de vrouw der christelijke middeleeuwen over wie de kerkvaders eindeloos twistten of ze al of niet met een ziel bedeed was, de vrouw uit de oer-oude mythen en legenden uit de kindsheid der volkeren, de Eva en de Pandora, door wier toedoen alle kwaad en zonde over de wereld is gekomen, de vrouw, over wie een der romanhelden van Zola dit zielige woord heeft uitgesproken: *comme on serait plus heureux si la femme n'existait pas!* En niet alleen heeft van de Woestijne in de vrouw niets anders

gezien dan het daemonisch wezen dat strekt naar slooping der persoonlijkheid, naar vernietiging en ondergang, maar zijn eigen verhouding tot haar is steeds uitsluitend fysisch en zinnelijk geweest. Aan zijn liefdeleven nam zijn ziel geen deel en nooit heeft zijn Eros zich op iets eeuwigs in de vrouw betrokken. Zijn liefdedrang, sensueel en aardsch, werd bepaald door en bleef beperkt tot het lichamelijk verschijnsel. Hij was louter instinct en had dus aan den roes van het vleesch genoeg. Maar het geestelijk tekort werd duidelijk wanneer de verzadiging intrad, de verzadiging die door geen zielselement werd gelouterd, en waarvan de onverhelpbare ontoereikendheid door niets werd aangevuld. De kloof tusschen het langzaam uitbranden van het vleeschelijke hart en de weerstrevende ziel werd al grooter, en grooter derhalve het gevoel der verscheurdheid in het vergeefsche van den zinnenlust. 's Dichters beter deel sprak hem steeds van een noodzakelijk geestelijk ontstijgen aan de klemmende omvatting der primitieve slangen. En daar de overmachtige hunkering naar de vrouw niet door zielsliefde kon worden gelouterd, vroeg hij de loutering aan de smart. Welke ook de intiemere levensomstandigheden en

verhoudingen mogen zijn die 's dichters stemming al meer versomberden, - ongetwijfeld is, psychologisch, het eindeloos lamento dat van de Woestijne's geheele later lyrisch werk doorkreunt, als een smachten om steeds méér loutering te verstaan:

...leed hij zeker al te zeer wanneer hij leed,
- hij droeg 't gevoelen, nooit genoeg te mogen lijden...

IV.

De tragiek van Karel van de Woestijne, voor zoover ze berust in de nooden en lusten van zijn liefdeleven, wortelt m.i. in laatste instantie in een gestoord evenwicht tusschen ras en cultuur. Volgens Camiel Huysmans zijn de Vlamingen Germanen van Latijnsche beschaving, en al kan deze bewering aan ontelbare uitingen van het Vlaamsche geestesleven maar bezwaarlijk worden getoetst, toch wordt ze bewaarheid in een domein dat deze staatsman ongetwijfeld minder op het oog had: nl. op het gebied der erotiek. Dit is een feit dat men niet alleen dagelijks vaststellen kan in het gewone leven, maar ook aan nagenoeg alle cultureele verschijnselen waar de onderlinge verhouding der geslachten een rol in speelt. Sinds eeuwen blootgesteld en prijsgegeven

aan den noodlottigen Franschen invloed, strijdig met Vlaanderens diepste wezen, is intusschen de erotische sensibiliteit van den Vlaming grootendeels op de Fransche afgestemd. We worden hier nagenoeg volkomen door het Latijnendom beheerscht. Het begrip 'zielsliefde' is in het huidige stadium hunner cultuur - feitelijk reeds sinds het verval der Provençaalsche liefdeslyriek, die als eerste het zielselement in het liefdeleven van het moderne Europa bracht - aan de Latijnsche volken, inzonderheid aan het Fransche, nagenoeg onbekend, ten minste als de geïsoleerde kracht, waarin het bij de moderne Germaansche volkeren, ten deze de waarachtige erfgenamen van het Platonisch Griekendom, vrijwel algemeen voorkomt. In haar natuurlijksten staat omvat de Fransche erotiek ziel en lichaam in één enkele laaie vlam en is zij, onverwoestbaar, één harmonisch evenwicht. Ziel en zinnen zijn onafscheidelijk van elkaar en beide, intens in elkaar verweven, deelen in den lichten, gelukkigen, scheppingsvaardigen roes eener vanzelfsprekende levensblijheid. Een zuiver-romaansche natuur kan in haar levensevenwicht gestoord worden door een religieus, van buitenaf toetredend zondebesef, kan gekweld worden door

een stremming van het normaal verloop der sensueele activiteit, (een onmogelijkheid b.v. van zinnelijke uitleving) maar deze naturen worden niet vertroebeld door een gevoel der minderwaardigheid van de zinnelijkheid per se. Hier erfden de Franschen, en dan nog meer speciaal de Zuid-Franschen, het patrimonium, niet meer van het Platonisch Griekendom, maar, overheen de metaphysische onverschilligheid der Latijnen, van het Hellas der dionysische levensharmonie, der Epicuriaansche aanvaarding en genieting van het aardsche bestaan. In Noord-Frankrijk, waar het oorspronkelijk Frankisch element overweegt, werd, zooals hiervoor reeds werd aangemerkt, weliswaar het kenschetsende Germaansch dualisme nooit geheel uitgeroeid; maar in het liefdeleven althans werd het Noorden door het Zuiden geheel bevrucht en geschiedde de assimilatie volkomen. Men mag zeggen, dat over het geheel de Fransche erotiek een eenheid vormt, waarvan de Germaansche gespletenheid in zinnelijke en onzinnelijke liefde totaal vreemd is. Men vergelijke, om ons tot den modernen tijd en tot het gebied der literatuur te beperken, waar dit verschijnsel trouwens het best te verifieeren is, het

liefdegevoel van een Musset, een Baudelaire, een Verlaine eenerzijds, maar eens met dit van een Goethe, een Mörike, een Rilke, en dit van een Shelley, een D.G. Rossetti, een Tennyson, anderzijds, en het essentiele verschil springt dadelijk in het oog. In de erotische lyriek der Germaansche volkeren vinden wij doorgaans een uitgesproken geestelijk element. Terwijl we verplicht zijn vast te stellen, dat bij de Romanen de traditie van Dante Alighieri, van Bertrand de Born en Bernard de Ventadour veelal verloren is gegaan en dat bij hun edelste liefdedichters de deïficatie der vrouw een lichamelijk karakter blijft dragen en in wezen anthropomorpisch is, zien we in het Noorden een bovenstoffelijk element zich in de liefdelyriek openbaren; de vergoddelijking der vrouw betreft zich niet op haar physische verschijning, maar op haar dieper wezen, op haar ziel. Elders wees ik er reeds op, dat hier deze liefdedrang minder de vereeniging van twee lichamen beoogt, dan wel de absolute éénwording van twee zielen, die zelfs de vernietiging der lichamen, de vrijwording van het hoogere beginsel uit den aardschen kerker kan teweegbrengen: men denke aan den 'liefdedood' in 'Tristan en Isolde'.

Maar, zij 't ook niet altijd in even vernietigenden gloed, vinden wij dit element van zielsliefde in de Germaansche culturen steeds terug: kenschetsend zijn o.m. Goethe's liefdeverzen aan Frau von Stein en Rossetti's 'House of Life' waarmee deze afstammeling van het volk van Dante zich als de waardige voortzetter openbaart van den geest der 'Vita Nuova'. Daartegenover staat, dat zelfs de symbolistische Fransche dichters het aan hun poëzie inhaerente dualisme niet tot hun liefdeleven hebben kunnen doorzetten. Vaak is er weliswaar de heidensche, zeer aardse blijheid te loor gegaan, doch waar bij Baudelaire en Verlaine in de ontluistering van het leven ook het liefdegevoel de kenschetsende Fransche speelschheid veelal heeft ingeboet, wordt het niet door een geestelijk element mee gered in den droom: het verkeert ten slotte in cynisme en perversie. En daartegenover slaat de jubel der natuurlijke vreugde der zinnen weer hoog op in de paganistische verbeeldingen van Henri de Regnier, alleen somtijds, vooral in zijn jeugdlyriek, met een waas van weemoed omfloersd. Het echte accent van wereldontstegen zielsliefde vinden we enkel terug bij een Charles van Lerberghe - maar deze

was dan ook een Vlaming, van Engelsche cultuur verzadigd. En is het niet opvallend, hoe deze Fransschrijvende Gentenaar, aan wien van de Woestijne, zijn stadgenoot, belangrijke bladzijden heeft gewijd, in wezen oneindig minder Fransch kan heeten dan de Vlaamsche zanger van 'Het Vaderhuis'? Ten overstaan van dergelijke verschijnselen moet men besluiten, dat de geest vaak meer is dan de taal waardoor hij wordt vertolkt. Zooals het een onweerlegbaar feit is dat het werk van een Charles de Coster, een Van Lerberghe, en, om andere redenen nog, van een Verhaeren, alsmede het essentiele in geest en kunst van een Maeterlinck slechts door de taal tot de Fransche letteren behooren, terwijl dit alles voor het overige een manifestatie is van de Vlaamsch-Germaansche ziel, evenzeer is het buiten twijfel dat van de Woestijne's werk slechts door de taal geheel Vlaamsch is, terwijl het voor het overige veel elementen oplevert die nauwijsbaar Fransch zijn van huis uit. Laat-symbolist, aan het woord gekomen toen het symbolisme in Frankrijk feitelijk reeds aan 't uitbloeien was, zag van de Woestijne zijn kunst ongetwijfeld in haar algemeen karakter door zijn Fransche voorgangers bepaald

en gevormd. Maar dat kan als primair agens niet voldoende zijn om het leven zelf zijner poëzie, die toch deze was van een groot en zelfstandig dichter, een Romaanschen geest in te blazen. Veeleer moet men hier een oer-verwantschap dan een rechtstreeksche beïnvloeding onderstellen; dit hoeft trouwens niet te verwonderen, aangezien sinds eeuwen, - hierboven wees ik er reeds op - Fransche wezenselementen in de Vlaamsche geestesgemeenschap zijn binnengesijpeld. Verrijking en aanwinst van ons gevoelsleven blijkt dit Fransch import echter geensdeels te kunnen heeten - van een absoluut cultureel standpunt beschouwd. Ledeganck's profetische, zij 't wat al te scherp geformuleerde verwittiging aan de Vlamingen van 1845, dat 't Zuiden niets (hun) biedt dan minderheid en snoodheid' wordt in de liefdeslyriek van van de Woestijne op een onverwachte en bevreedende wijze bewaarheid. Immers, in dit belangrijk verschijnsel van Vlaamsche cultuur dat van de Woestijne's kunst uitmaakt, zien wij een der voornaamste elementen zijner menschelijkheid onder Franschen invloed ontaard. Het woord is niet te sterk. Eensdeels, ontruimd van de bovenstoffelijke hunkering der zielsliefde die

den zinnendrang adelt en met het dierlijke verzoent, gereduceerd tot niets dan geslachtsdrang met al zijn ontoereikendheid en spoedige verzadiging, kent van de Woestijne's liefdeleven anderzijds den lichten, sprankelenden, blijden zinnenroes niet die autochthone Fransche harten kan doorbruisen, die stralende, aan niets denkende, over niets tobrende, alles genietende vreugde - aan - het - leven der Zuidersche naturen, wier a-metaphysisch liefdegevoel hun gansch wezen opheft in een onverbreekbare, natuurlijke synthese van lichaam en ziel. Deze synthese, die de Vlaamsche barokkunstenaars der XVIIe eeuw door de wonderbare verbinding van den Griekschen en van den Germaanschen pool, krachtens eigen machtige scheppingsvaardigheid wisten te bereiken, heeft van de Woestijne nooit gekend; hij bleef onverhelpbaar gespleten - maar in zijn erotiek, als de Fransche aan onstoffelijke beslommeringen vreemd, was het zielselement uitgeschakeld en bleef hem slechts de zinnendrang over. De inwerking van het specifiek Latijnsch gevoelsleven onder sterken invloed van Fransche cultuur heeft deze persoonlijkheid dus niet verrijkt, integendeel haar evenwicht onklaar gemaakt. Want langs den omweg eener niet geassimileerde Romaan-

sche levensharmonie verviel ze weer in, of beter is ze nooit losgeraakt uit het overgeërfde Germaansch dualisme, met dit essentieel verschil, dat de Germaan, - tenzij hij opzettelijk anders wil en dan dadelijk in het plat obscene vervalt - de zinnelijkheid uit de lyriek weert omdat hij haar cultureel van lager allooï acht, van de Woestijne integendeel van de zinnelijkheid uitgaat, zonder dat het hem mogelijk was haar op de wijze der Latijnen van zwaarte en dofheid te vrijwaren. Van daar van de Woestijne's gebroken levens-evenwicht, en dit gemis aan blijheid dat ik hierboven heb geconstateerd. De dichter gevoelde diep dat in den loomen en zwaar-erotischen zinnedrang van den 'modderen man' zijn beter deel, zijn hooger levensbeginsel volkomen afwezig was; hij voelde dat deze donkere, uitsluitend sensueele lusten, deze 'dorre liefde', bitter als de aarde en zwoel als het bloed, drukkend en sloepend moesten worden bij ontstentenis van de loutering der ziel, der ziel die ver bleef van dit alles, zelf illusieloos, arm en leeg en onbekwaam de vrouw anders te zien dan als de incarnatie der 'Venus natura':

- De venstren blind, de kaemren naakt en ijl de dilte;
het huis eens beedlaars, onbetreên en haveloos:
aldus mijn ziel in 't land der stilte;

Hiermee staan wij voor een dubbele fataliteit: hypersensitief en ontzaglijk levensmoe gevluht naar de wereld van den droom, weer teruggedreven te zijn naar de nuchtere werkelijkheid der waaksche begeerten, en tevens, ontredderende en matte telg van een verwordende cultuur, een Hamlet oud en krank van ziel en zinnen, in het vleesch smartelijk geslagen en geteisterd te zijn... Want hij, die steeds gevoed en verzadigd, steeds verlost en behekt, onder den lichamelijk-fascineerenden ban der als oernatuur aangevoelde vrouw, altijd weer ten prooi viel aan haar oorspronkelijke daemonie: de geheimzinnige mengeling van zinnenkoestering en vloek, kon per slot van rekening niets anders oogsten dan den walg en de bittere ontluistering van het oververzadigd-zijn; hij moest eindelijk uitzien naar een andere verzoening dan die der weigere ziel, en deze verzoening vond hij, als gezegd, enkel in de smart. Van daar de lange, kreunende lijdenscreet die feitelijk geheel van de Woestijne's poëzie doorjammert, doch met 'De Modderen Man' een kwellende obsessie is geworden, een aanhoudende, in duizenderlei varianten terugkeerende, hopelooze klacht. Het spontaan ontstijgen aan de sloopende aardsch-

heid in een van ziel doorzongen zang van schoonheid en droom ligt den dichter thans ver. De bevrijding der wereld-ontstegenheid verleent aan zijn poëzie thans niet meer dit floers van intense, maar teedere melancholie die de verzen van 'Het Vaderhuis' zoo zwevend en subtiel laat zijn trots hun inwendige zwoelte, thans is het accent van den dichter rauw en bitter, schrijnend en hard. Hij zingt thans van een onmiddellijke, van een onmiddellijk-tegenwoordige levenswerkelijkheid uit, van een aardsche liefde, die enkel des vleesches is, en jammerlijk, en maar geen vrede laat. Hij kan zich, bij ontstentenis van het zielselement, krachtens deze liefde niet, als de platonisch verzadigde Boutens. opheffen 'boven lot en leed' om niets meer te zijn dan een als ontlichaamd beginsel, onbedaarlijk zingend in 't azuur, - een liefdelied, dat zoowel jubel is als klacht. Deze liefdelyriek heeft ook niet het ontzaglijk teeder, maar geweldig smachten der eerste onsterfelijke sonnetten van Willem Kloos, waar de passie klaarblijkelijk een is van ziel alleen. Hier is evenmin de Franciscaansche, cosmische erotiek van Gezelle die, overheen de aardsche menschelijkheid der geliefde studenten, in later tijd alles gaat omvatten wat daar groeit en

bloeit en leeft in Gods wijde natuur - en ten slotte Godzelf in één groote mystische vlam, - hier is alleen sensueele hartstocht, de gisting van het bloed en het eindeloos spel van begeerte en van verzadiging. En de tragiek die uit deze vreeselijke begrenzing noodzakelijk moest geboren worden, heeft de dichter zelf geformuleerd:

Ik, in wiens hand de zoele vruchten wogen
maar wien de zoen ontzegd werd van de beet;

Want trots alle peilen van het hart, trots deze onophoudende uitrafeling, deze gestadige, aan het morbiede grenzende ontleding van heel dit klagelijke spel der zinnen onder de schaduw van den geestelijken nood, was het den dichter ten slotte toch niet gegeven den kern - den goddelijken kern der liefde te benaderen. Nooit ontsnapt hem een kreet van geluk, nooit de serene juichtoon van den algeheelen opgang van zijn diepste wezen in het wezen der geliefde; er is slechts doffe, kreunende smart, één lang, hopeloosdof gekreun. Zijn deze kreten des vleesches, deze heel menschelijken trillingen van het 'zatte hart' veelal aangrijpend en soeverein, bevrijdend zijn ze nooit. De dichter zelf gevoelt van dit alles het fataal ontoereikende en bidt weldra om verpoozing:

‘Ik vraag den vrede niet, ik vraag alleen de rust’, - niet den vrede, dien alleen de voor hem onveroverbare groote harmonie van ziel en zinnen zou kunnen verleenen - alleen de rust, alleen de ontspanning der zenuwen, alleen den lichamelijken slaap na overmaat van lust en overmaat van leed.

We kunnen ons trouwens van den indruk niet ontmaken, dat er van ‘De Modderen Man’ af iets in de poëzie van van de Woestijne ontbreekt, die de voortreffelijkheid van zijn aanvangslyriek had uitgemaakt. Hoeft een kunstenaar, zooals gezegd werd⁽¹⁾, de dingen zelf niet te beleven, is dit zelfs niet gewenscht en heeft hij aan een uiterste, zuivere intuïtie genoeg? Strikt genomen staan we hier wellicht voor een gevaarlijke uitspraak, aangezien bij een verloren contact met het leven de deur openstaat voor alle fantasieën en alle aberraties. Dit neemt niet weg dat door de eigen hevige beleving het teere instrument inderdaad te veel kan worden geschokt. Ik geloof dat de waarheid in het midden ligt, dat de kunstenaar de dingen wel zelf te beleven heeft, maar dat zijn gemoed tot volkomen rust dient gekomen te zijn vóór hij schep-

(1) Ina Boudier-Bakker in ‘De Klop op de Deur’.

pend de stem verheft. Dan is het kunstenaarschap het intuïtief herleven van wat reeds lang tot het verleden behoort. Karel van de Woestijne dichtte ‘De Modderen Man’ en, volgens zijn eigen uitspraak, reeds ‘De Gulden Schaduw’ te zeer van een onmiddellijk beleven uit, dan dat zijn kunst, geschud, gefolterd en geslagen als de dichter was, niet een diepe barst zou hebben opgelopen. De serene bezonkenheid en de zuivere incantatie die menig gedicht van den eersten aanvang van het begin tot het einde als ophieven uit tijd en ruimte, deze magische nuance die direct sprak tot het hart, is thans veelal verloren gegaan. Van weergalooze schoonheid gedrenkte regels en fragmenten vindt men nog altijd:

Gij zult mij allen, allen kennen
 maar 'k zal voor allen duister zijn.

- maar de meeste stukken zijn in hun geheel wat onbezonnen en van een tamelijk eentonigen dreun.

Het mag zijn dat van de Woestijne, zooals enkelen meenen, redding uit zijn overmatige zinnelijkheid heeft gezocht in de van 's dichters groote klassieke geschooldheid getuigende ‘Interludiën’ en in ‘Zon in den Rug’, verhalende gedichten naar

Griekschen trant, waar het 'ik' is uitgeschakeld en eenige persoonlijke belevens ten hoogste getransponeerd tot uiting komt in het als beeld fungeerende verhaal, - een feit is, dat de Interludiën toch zeer 'barok' zijn, fors van beweging, grootsch van visie, maar zwaar, overladen met beelden en impressionistische fioritures, trouwens kenmerkende specimina van de 'woordkunst' die rond 1910-14 opgeld deed, terwijl het tien jaar later verschenen 'Zon in den Rug', veel minder gesierd, den zuiveren eenvoud en de rustige grootheid van een antiek beeldfragment benadert; het is dus mogelijk dat de dichter, het oog op het klassiek voorbeeld gericht, eindelijk in dit laatste werk een geestelijke ascese had veroverd waartoe hij met de Interludiën nog niet geheel in staat was gebleken; het mag verder zijn dat zelfs geheel van de Woestijne's prozawerk als zoodanig kan worden opgevat, als een zich-rekenschap-geven van eigen aard en wezen, als een objectivering van het onderbewustzijn, een poging om in 't reine te komen met zichzelf, om zich meer rationeel dan in de directe hartsuitstorting der lyriek mogelijk is, over eigen leven te bezinnen: een aanduiding in deze richting is in elk geval dit

zoo oorspronkelijk, prachtig brok proza 'De Boer die sterft' dat in de scherpe analyse en tevens in de forsche beelding van een uitsluitend door de zinnen beheerscht leven ongetwijfeld als een exteriorisatie van eigen sensuele menselijkheid te beschouwen is; - de 'Goddelijke Verbeeldingen' daarentegen zijn dan weer een vlucht uit de drukkende aardschheid, uit de broeierige walmen van ziele-doovenden aardschen lust naar de helderder en reiner oorden der geestelijke ontbranding, - één feit is zeker, en wel dat de dichter ten slotte zijn lyriek, dus feitelijk zijn dieper leven zelf, ging willen dwingen in de banen der mystische bevrijding, waarvan de 'Goddelijke Verbeeldingen' als het geobjectiveerde praeludium kunnen aangezien worden. Daarvoor stonden borg die eerste verzen vol ziel en droom, die edele aspiratie naar iets eeuwig en maagdelijks boven alle voos gewoel van wereld en tijd. Dat zoo iets, het overweldigend zinnelijk aangescherpt-zijn van deze natuur in aanmerking genomen, niet zonder een hardnekkigen innerlijken strijd kon gaan, lag voor de hand. Echo's van dezen kamp hebben we van meet af aan in van de Woestijne's poëzie vernomen, zij 't uiter-

aard minder intens dan wanneer deze strijd volop inzet met den bundel, die den niet zeer gelukkigen titel draagt van 'God aan Zee'. Hier staan we voorgoed voor den eeuwenouden kamp tusschen 's menschen beide antithetische beginselen, dit van het vleesch en dit van de ziel, waarbij de overwinning zoowel van het eene als van het andere noodzakelijk eindigt met de slooping der menschelijkheid: slechts een vergelijk, slechts de synthese van beide ons beheerschende principes kan redding brengen: moeilijk, helaas, wordt de synthese bereikt die de stralende persoonlijkheid van een Goethe ons rustig voorhoudt; maar in dezen bijna uitzichtlozen kamp verleent zelfs de nederlaag aan den drang tot zelfvereeuwiging in het menschelijke woord een des te tragischer gestalte. Uit den bundel 'God aan Zee' sidderen van dezen kamp wellicht de smartelijkste echo's op die de dichter ooit heeft verwekt. Want indien er iemand, afgaande wellicht op den titel van het boek, mocht gedacht hebben dat dit werk van de Woestijne's mystische bevrijding zou beteekenen na de doffe tormenten des vleesches in 'De Modderen Man', dan wordt door de lectuur van deze verzen zijn gissing den bodem ingeslagen. De

dichter heeft God aan zee niet gevonden - of althans niet mystisch veroverd. Wel is er een groot snakken en smachten naar bevrijding, maar nog blijft het accent bitter en verbeteren, nog is de leemen kerker niet afgeschud, nog slaat de drang der aarde al te overweldigend door zijn bloed. Maar het gemis wordt ontzaglijk schrijnend gevoeld, de op zichzelf aangewezen ziel hongert onstilbaar naar eeuwig voedsel, de aardsche kluisters wegen als een onverzoenlijke vloek... Meer nog dan na 'De Modderen Man' blijkt afdoende, dat het epitheton 'poète maudit' op van de Woestijne ontzettend toepasselijk is. Van nu af aan geestelijke broeder van Baudelaire en de eerste wellicht die als zoodanig naast deze groote figuur niet verdwijnt, is zijn voorlaatste, sombere bundel een lange paraphrase op de kreunende klacht uit 'Les Fleurs du Mal'

Ah! Seigneur, donnez-moi la force et le courage
De contempler mon coeur et mon corps sans dégoût.

Tusschen de beide eeuwige alternatieven, - gemeenplaatsen als men wil, maar dan gemeenplaatsen die hier opnieuw met aangrijpende intensiteit worden doorsidderd: spel van 't vleesch in lust en spel der ziel

in het fladderen om God, beweegt zich thans heel van de Woestijne's lyrische emotie als de magnetische stroomen van pool tot pool. Maar dadelijk valt op, dat de almachtige, niet van ziel doordrongen sensualiteit van deze natuur hem naar exclusieve uitersten dringt. Want dit onderscheid dient dadelijk gemaakt: van de beide extasen die levenslang 's menschen drang tot zelfvervulling bekoren: opgang in het vleesch en opgang in God - brand van het lichaam en brand van de ziel - kent van de Woestijne ten slotte slechts hun verkeering in het negatieve: oververzadiging, tot walgens toe, van de zinnen, ontbering, tot wanhoop toe, van God. 'De Modderen Man' gaf ons de tragiek van den sensueelen nood - 'God aan Zee' de tragiek van den zinnen- en den zielsnood beide. De hedendaagsche, op alle genietingen van geest en hart aangescherpte sensibiliteit bereikt in den dichter thans een geweldige spanningskracht. In breede spiralen omvat en doordringt zij het geheele eigen gevoelsleven en schroomt niet het geheimste bloot te leggen. Met een bitter welgevallen - en die vreemde lust-in-leed ontplooit zich volkomen in het bizare, wat onguere boek dat 'Beginselen der

Chemie' heet en aan welks veelal onsmakelijke fantaisie m.i. ongetwijfeld een psychische aberratie ten gronde ligt - met bijna zelf-kastijdend welgevallen verwijt hij bij de schamelste erotische misrekeningen, bij de klagelijkste ontoereikendheden des vleesches, wat hem niet belet ook thans nog, als in zijn van ziels-ascese verzadigde jeugd, dadelijk nadien zichzelf te ontvluchten naar de domeinen van den zuiversten droom. Dit zich redden in den droom is thans echter zeldzaamheid geworden. De hoofddruk blijft die van norsche geslagenheid, van ontzaglijke verveling met zichzelf en het leven. Het verfijnde zenuwstelsel is tevens het tenerste en is bezwaarlijk van pathologische inzinking te vrijwaren. Van de Woestijne was wellicht het teederst besnaarde nervensysteem in de moderne Nederlandsche letteren, en, toegevend aan een voor niets terugschrikkende, volkomen onbewimpelde openhartigheid, slaat zijn zelfontleding somwijlen bepaald in het ziekelijke over. Deze analyse gaat van zelfsprekend in de eerste plaats ditgene ontleden wat het diepere wezen het meest kwelt en bezwaart en de resultaten van deze niets-ontziende introspectie zijn soms van een beklemmende bitterheid. En

met 'God aan Zee' wordt de strekking die zich in 'De Modderen Man' reeds gedeeltelijk belichaamde een onmiskenbaar feit: na 'Les Fleurs du Mal' is van de Woestijne de eerste dichter die de donkere menselijke passies, de altijd verborgen roerselen van het hart, den angst der onvoldaanheid in den walg van het lijf en het hunkeren naar God en bovenal de daemonische obsessie der vrouw zoo onmeedoogend heeft aangeklaagd, even schrijnend als Baudelaire en even menschelijk bewogen, minder duister monumentaal en, trots alle veelomvattendheid minder grootsch geconcentreerd, doch in het beperkter gebied wellicht dieper dóórdringend, minder macaber doch even cynisch, cynisch zelfs in den onmiddellijken zin van het woord:

Gelijk een hond die dremlend draalt en druilt
om eigen vuil, beruikt met schroom'ge teugen...
- Waarom uw avondlijken vreê bevuild
met slijk van derf verleden, o Geheugen?

En zelfs Baudelaire heeft geen conclusies getrokken als van de Woestijne in 'God aan Zee' heeft aangedurfd. De dichter van 'Les Fleurs du Mal' geloofde aan de smart als loutering voor de bezoedelingen van den hartstocht en heeft geen twijfel

omtrent dit geloof uitgesproken. Zijn 'Litanies de Satan' zijn de ontaarding, de overslag in het antithetische van een diep wortelend, altijd aanwezig en des te opstandiger, want altijd onvoldaan Godsverlangen. Want langs den duivel kan men heen naar God, of terug naar God. De zwarte mis, de duivelsmis, is veelal de voorbereiding, de eerste etappe naar het goddelijk officie. J.K. Huysmans ging dien weg van 'Là-Bas' naar 'En Route' (had tusschen beide Barbey d'Aureville hem niet laten kiezen tusschen het pistoolschot en de knieval voor het kruis?) en over Baudelaire's dronken wankelen tusschen twee uitersten weergalmt de gothische kreet:

Soyez béni, Seigneur, qui donnez la souffrance
Comme un divin remède à [n]os impuretés...

Dezelfde kreet die van de Woestijne had geslaakt in 'De Modderen Man', waar hij den angst uitzuchtte 'nooit genoeg te mogen lijden'. Maar, onmeedoogend doorgedreven consequentie van het langs alle zijden beschouwen van den meest troosteloozen levensnood, gaat van de Woestijne ten slotte twifelen aan de louteringsmogelijkheden van de pijn. Geslagen en ten onder als Job, mist hij den verlossenden troost van

dezen grooten vertrouwende. Als Job op zijn vaalt gezonken in ontstellende diepten van leed, heeft hij echter voor de eigen verwording slechts den grijns over der spot, en wrokt hij tegen medelijden, wrokt hij tegen mogelijke zelfbevrijding door de smart:

'k Zit met mijn lamme beenen
in de assche van een stervend vuur.
Ik bid; mijn vrienden weenen;
en 't hangt mijn keel uit op den duur.
Zal ik mij dan vervelen
met langer Job te spelen?
De schoonste lol, de liefste lol
maakt op den einde dol.

De schapen moet men scheren
en de ezels moet men slaan, ja slaan.
Zoo wil 'k, in alle zeere
mijn lamme beenen gaarne braên.
Mits 'k U dan maar en geve
het zout van dit mijn leven
en van mijn vrokkig offer, God,
niet worde te eigen spot.

Al is dit een gaaf gedicht, een der gaafste van den bundel, zooals het zonder inzinking of verslapping stijgt naar het wrange climax van het slot, zal men het wegens zijn verbeter, bijna bitsen toon wellicht geen schoon gedicht kunnen achten. Maar dat het fel en schrijnend is zal wel eenieder toegeven. Zulke naakte en smartelijk norsche menscheijkheid ontmoet men in de hedendaag-

sche, cerebraal overspannen poëzie niet elken dag. Van een wrang sarcasme is het tevens, een echo van het bekende mooie volksliedje 'Het looze vischertje' te vernemen in dit verschrikkelijk gedicht, dat wegens zijn onverbiddelijk, tot het uiterste doorgezet pessimisme het geestelijk hoogte- (of laagtepunt?) uitmaakt van den bundel 'God aan Zee'. En het is een feit dat geen mensch zal betwijfelen: voor wien een dergelijk vers schrijft, is de mystische verlossing op aarde nog lang niet weggelegd, voor dien is God nog eindeloos ver...

En God is den dichter tot het einde toe ver gebleven. Artistiek kon deze ziel zich niet in het mystisch woord bevrijden, ook in 'Het Bergmeer' heeft zij het niet gekund. Dezelfde elementen van levenswalg en Godsverlangen blijven overheerschen. Eigenlijk treedt, ten gevolge van het al sterker uitgesproken, onoverbrugbaar dualisme dat ook zijn latere lyriek blijft kenmerken, de loome zinnelijkheid die haar steeds doorgist (men denke aan de 'Volksliedjes' uit den laatsten bundel) des te uitdrukkelijker nog naar voren. Niettegenstaande een groote 'Ahnung' van een metaphysisch beginsel, niettegenstaande een gestadig smachten naar verlossing in God,

ligt de dichter sterk onder zijn aardsche menselijkheid gebogen en blijft de harmonische verzoening der beide polen van ziel en lichaam uit. Feitelijk stond van de Woestijne in 'Het Vaderhuis' dichter bij God dan in zijn latere poëzie. Getuige de onmiskenbaar religieuze atmosfeer die deze zoo verdroomde en onaardsche verzen omhult. Een hooge en zuivere vlam van zielsascese vergeestelijkte toen alle zinnelijke gewaarwordingen en impulsen. Bij van de Woestijne's levenslang dualisme lag in de jeugd-poëzie het zwaartepunt in de ziel, van 'De Modderen Man' af in het lichaam, en zoowel 'God aan Zee' als 'Het Bergmeer' zijn kenschetsend voor de angstige pogingen, waarmee de dichter heeft getracht de droomwereld der jeugd weer binnen te varen. Maar een heel leven lag daartusschen, een leven van zwaren lust en zwaarder leed en de zielskrachten hadden het louteringsvermogen der door dit leven nog onaangetaste reinheid niet meer om nóg eens de wereld op te heffen in de geestelijke sfeer. Alleen een ontluisterde wereld bleef over en een verre God - en boven alles heen het doodsverlangen, nu niet meer het droomende en half onbewuste van den aanvang, maar het lucied verlangen naar de

verlossing uit den kerker van het lichaam - want alleen de dood kan hem nader brengen tot dien God, die hem zoo onbereikbaar ver bleef in het leven. De twee polen van zijn wezen zijn tot het einde toe ontzaglijk geladen, maar hun hoogspanning heeft zich nooit bevrijd in de electriche vonk van het mystisch inzicht. In zijn aardsche leven kon de sereniteit der ziel niet over hem vaardig worden; niet kon hij, als Gezelle, geheel ontheven aan zijn stoffelijke menschelijkheid, trillen als een vlam die weldra finaal zal opgaan in den grooten brand van het heelal; hij voelde zich niet, als Rilke, zwaar van God, bereid in God terug te vallen als een rijpe vrucht terugvalt in den schoot der aarde die haar voedde - van de Woestijne bleef tot het laatste toe vóór God een schamele, aardsche mensch, die verloren smacht naar een onbereikbare vergeestelijking die ligt aan de antipoden van het eigen wezen. Daarom kende van de Woestijne noch Gezelle's Franciscaansche Gods-gemeenzaamheid, noch Rilke's Godsvervuldheid, noch ook niet George's platonische zielsextaze om Gods eeuwige nabijheid in schoonheidsincarnatie. Voor van de Woestijne bleef God eeuwige ontbering en deze ontbering kon slechts worden opge-

heven met de opheffing der aardsche grenzen. Niet in het leven, slechts door den dood kon zijn ziel worden bevrijd, kon zij, na het groote zoenoffer van het sterven, inkeeren in den 'warmen stal' dien hij op hem te wachten hoopte aan den overkant van het aardsche bestaan. Slechts na den dood kon zijn ziel tot haar Schepper worden binnengeleid. En aldus is van de Woestijne een essentieel katholiek dichter. Het dogma van het absoluut onderscheid tusschen het creatief Beginsel en het geschapene wordt door hem, streng genomen orthodoxer wellicht nog dan door den mystisch aangelegden Gezelle, die aleens de grenzen verdoezelde, hoog gehouden. De dichter van 'Het Bergmeer' wist slechts door den dood te kunnen ingaan tot God:

Ik ben de zatte, en mijn gewilde wake
is talmend wachten op den gallem Gods.

Levenslang heeft hem 's menschen fataal uiterste voor oogen gestaan - levenslang heeft hij er naar gesmacht - aanvankelijk wellicht minder uit religieuze motieven dan wegens die groote levensmoetheid die het romantische element was in de psyche van het symbolisme - later ongetwijfeld als naar de laatste uitkomst uit die hel van

lichamelijk en van zieleleed die zijn aardsch deel was geworden. Hij smachtte er naar als naar de verzoening met 's levens sloopende sensualiteit, de eindelijke ontsnapping naar God van het geestelijk beginsel in de ziel. En het pakkend gevoel van de onmiddellijke nabijheid van den dood geeft aan den laatsten bundel een doordringend accent van een groote, moede berusting... En heeft van de Woestijne, norsch, verbeter, gekweld naar lichaam en geest voor zich de groote verzoenende synthese van God en wereld niet kunnen verwezenlijken, ditgene waar de dichter naar snakte in 'De Modderen Man':

'Ik vraag den vrede niet, ik vraag alleen de rust'

blijkt in 'Het Bergmeer' bereikt. De smartelijke tegenstelling wordt reeds stilaan gelenigd door het wegschemeren van één der antithetische elementen: hij ziet de wereld alleen nog in halve onwerkelijkheid als door een glazen raam, - maar in zijn ziel woont reeds de gast dien hij zoo vaak hunkerend heeft genood. Het voor het naderend einde profetisch poëem, waar hij spreekt van 'iemand dien hij bergt in zijn woon' is diep-ondergronds doortrokken van een breeden adem van berusting, hoop,

en bijna van geluk. Wie is de vreemde geheimzinnige gast waarvan sprake in dit nogal hermetisch gedicht? Is het de dood, is het - God? Om 't even: het eene is voor hem ingang tot het andere. Maar duidelijk doet het zich niet kond - het is onmiskenbaar, zelfs overweldigend voorhanden - maar gestalteloos, als iets fluïdisch, iets astraals:

.....

Omdat ik hem niet zie, spreek ik van hem met niemand. Het is duidelijk mij, dat hij zich hier verbergen wil, en niet alleen voor mij bij wien hij inwoont, maar nog meer voor anderen.

Voor mij spreekt het van zelf, al weet ik niet waarom, dat hij zich goed verduiken wil.

Hij gunt de warmte waar 'k mij koesteren zal in zijn bezit, zijn ijverig bezit in angstig zijn bezit, zijn duidelijk en donker-diep bezit.

Kort nadien loste de rust, in dit bezit erlangd, zich op in den eeuwigen vreê. En eerst dan kon zich voor den smartelijken dichter de hoop vervullen waar hij tegen het einde aarzelend van gewaagde, kon hij den vreemden gast leeren kennen die heimelijk bij hem zijn intrek had genomen:

en - hoop! -
dat hij geheel zich mijner openbaart
in de ure dat mijn twee gesloten oogen
hem nooit meer zien en mogen? ...

Verre van het kenschetsend mystisch verlangen naar één-wording met God in de supreme vlam der minne, staan we hier voor een volkomen orthodox katholiek geloofspunt: Levende oogen zullen God niet zien, doch na den dood aanschouwen hem de geestesoogen van aangezicht tot aangezicht. En zoo bleef Van de Woestijne levenslang een hunkerende bedelaar aan de poort der Eeuwigheid, tot ze eindelijk voor hem werd geopend door dien dood, waarnaar hij zoo vaak heeft gehunkerd als naar de finale verlossing uit den doem van het vleesch.

Aangrijpend in hun eenvoudige gelatenheid en kalme metaphysische hoop, onthullend tevens voor de diep-menschelijke tragiek van dit wegschemerend kunstenaarsleven, zijn die paar profetische regelen waarin de naamlooze zielsellende van een gansch bestaan wordt samengebald:

Ik weet (en 't is vertrouwd me en goed als God
om denken) dat ik spoedig sterven zal
en dan zal durven sterven...

Dit eigenaardig gedicht is overigens nagenoeg het eenige in 'Het Bergmeer', waarin een nieuwe etappe van 's dichters somberen zielegang duidelijk wordt uitgesproken.

V.

Hoe is de artistieke belichaming van dezen zielegang thans in haar geheel te beoordeelen? Het zal den lezer niet ontgaan zijn dat ik bij bovenstaande beschouwing den nadruk gelegd heb op Van de Woestijne's lyriek, en slechts terloops van zijn verhalend proza heb gewaagd. Dit wil natuurlijk niet zeggen, dat dit proza slechts op het achterplan staat van 's dichters werk, integendeel, deze verhalen, waarvan de onderwerpen ontleend zijn aan allerlei Oostersche, klassieke, renaissancistische mythen en legenden zijn geschreven in een stijl die slechts wat te veel gesierd en te precieus is, wat te veel geofferd heeft aan de woordkunstmode van zijn tijd om volmaakt te zijn. Dit proza is rijk en gloeiend als een herfstallegorie van Jordaens, het is nog vol plastische kracht wanneer het zich verheft tot de abstracte speculaties der 'Goddelijke Verbeeldingen'. De onderwerpen zijn steeds maar aanleidingen, ruwe materie, waarvan het uiterst geraffineerd sensitivisme van dit kunstenaarschap zich meester maakte om ze te kneden en te boetseeren, te doordringen en te versieren met de fiorituren en arabesken zijner persoon-

lijke impressies, opvattingen, beelden en visies. Eigenlijk is de prozaschrijver nooit essentieel anders dan de dichter: deze objectiveringen van diepere belevenissen blijven nog in hoge mate subjectief - de 'Afwijkingen' zijn zelf niets dan losse indrukken tot korte prozafragmenten aaneengerijd - en in de 'Boer die sterft' is het onderwerp tot een minimum herleid. Dit geweldig brok proza, exteriorisatie van eigen zinnenleven, monumentale suite van allegorieën en visioenen uit voorbije jeugd die een stervenden landman voor oogen zweven, is als een antieke sculptuur, een fragment van ergens een marmeren Kentaur, een mensdier, een oer-wezen nog geheel geklonken aan de aarde en bijna uitsluitend door animale instincten beheerscht. Maar juist omdat voor van de Woestijne het verhaal zelf nooit hoofdzaak was, omdat hij proza schreef voor het proza, proza waarin het den schrijver toch weer in de eerste plaats te doen was om de vertolking van eigen emoties en impressies, vind ik dit verhalend werk, trots alle hoedanigheden van stijl en kleur en gedragenheid, van minder draagwijdte dan de poëzie. We kunnen er ons ten slotte niet tegen weren

dat we in proza, hoezeer we het ook op zichzelf kunnen waardeeren, onvermijdelijk gaan uitzien naar het verhaal, naar den epischen inhoud, naar een menschelijk levenslot. Dit alles wordt ongetwijfeld door van de Woestijne in zijn proza bewust op den achtergrond gelaten. Het verhaal is slechts een schema waarrond hij de ranken en festoenen zijner sensueele impressies of de kronkelende vlammen zijner geestelijke visioenen weeft. Daarom heeft dit proza het halfslachtige der gemengde genre's niet geheel kunnen vermijden. Zijn subjectivisme - of moet ik zeggen zijn zelfs in zijn proza onafwendbaar doorslaand individualisme? - speelt hem hier de parten die in zijn lyriek uiteraard niet meer mogelijk waren. Het is overigens een feit dat van de Woestijne niet door zijn prozawerk maar door zijn lyriek de meester geworden is dien we in hem begroeten.

Maar hoe is zuiver creatief, of zoo men wil, zuiver poëtisch, wat ten slotte op hetzelfde neerkomt, Karel van de Woestijne's lyriek te beschouwen? Want het is niet de gedachten- en de gevoelsinhoud, ook niet het min of meer diepgaand verband met den geest van een tijd die in laatste instantie de waarde bepalen van een gedicht, maar

wel de poëtische imponderabilia, dit ‘inkommensurable’ waar Goethe van gewaagt, en niet minder de graad van zuiverheid waarop de louter poëtische elementen er in zijn gekristalliseerd, bij ontstentenis van alle factoren die de magische actie der poëzie kunnen vertroebelen.

Immers, hoog boven alle beschouwingen over het wezen der poëzie, boven alle benaderingspogingen van haar geheimzinnige activiteit; onaangetast door en volkomen reactieloos tegenover alle soorten van intellectueele loog-, sterkwater- en andere oplossingen die de dialectiek in de laatste jaren heeft uitgedacht om in een gedicht het gehalte aan min of meer zuivere poëzie te dosseeren, staat als een paal boven water dit ééne feit: geen kunstwerk is zoo broos als een gedicht, niets is zo[o] delicaat, niets is zoo vluchtig en voorbijgaand als somtijds poëzie. Het is een vreemd, maar onmiskenbaar en ten slotte eenigszins ontmoedigend verschijnsel: van het lyrisch werk der grootste dichters blijkt, enkele jaren na hun dood, ja vaak nog gedurende hun leven, een enorm deel ten ondergang gedoemd. Erger, gaan we eenige geslachten terug, dan hebben we soms voor de lyrische productie van gansche cultuurperioden, wier poëtische

bedrijvigheid nochtans intens genoeg was, niet veel anders meer dan historische belangstelling over: zoo voor de lyriek der Fransche 17e en 18e eeuw, voor de Nederlandsche 18e en 19e eeuw tot 1880, Gezelle uitgezonderd. En zelfs de imponeerendste figuren der Hollandsche Gulden Eeuw spreken ons op het gebied der lyriek nog slechts uit enkele weinige stukjes toe, terwijl toch hun tooneel en hun proza-verhandelingen veel minder van hun beteekenis en genietbaarheid hebben verloren. En als we nog verder teruggrijpen, dan zijn we al heel blij, wanneer we uit onze gansche, nochtans zoo hevig en donker-gloeiend levende middeleeuwen enkele anonyme fragmenten, enkele zuivere volksliederen of balladen en ten hoogste een paar eenzame persoonlijkheden kunnen redden. En nochtans is in verhouding de productie toen niet geringer geweest dan nu: een ontzaglijke massa berijmde rommel uit dien tijd blijkt, poëtisch, voor ons gemoedsleven van nul en geener waarde, - terwijl toch de architectuur en het beeldhouwwerk der gothische kerken ons met eerbiedige bewondering vervullen, terwijl de paneelen der primitieven ons doen communiëeren in de zuiverste geestelijke extase, terwijl, trots haar be-

perkte middelen, de Gregoriaansche muziek ons wezen met de huiveringen der laatste diepten bevangt.

Waaraan is het toe te schrijven, dat, in vergelijking met de andere kunsten, in vergelijking zelfs met de producten der andere literaire genre's, zoo weinig lyrische gedichten uit vroegere tijden en zelfs uit een recent verleden nog ten volle tot ons spreken, - hoe komt het, dat poëzie zoo spoedig 'veroudert', niet uitgezonderd poëzie die eens haar tijd van beroemdheid heeft gekend? Het kan hier niet alleen een quaestie zijn van verandering van smaak, want, waar we in onzen eclecticischen tijd waardeering te over hebben voor nagenoeg alles wat uit vervlogen tijden tot ons kwam, blijven we voor de poëzie ten zeerste kieskeurig; en ook uit het werk van dichters, die niet in den smaak van hun eigen tijd vielen, want niet of verkeerd begrepen werden, als Baudelaire, Gezelle, Mörike, D.G. Rossetti, aanvaarden wij thans, al begrijpen we ze beter, slechts een tamelijk gering deel, van het moment dat we angstvallig 'bloemen' gaan lezen. Neen, het is m.i. niet zoozeer een verandering van smaak, dan wel de omstandigheid, dat naar gelang de tijd vordert, de onzuiverheden, de gebreken, de tekort-

komingen die aan een gedicht kunnen kleven, oneindig veel sterker en spoediger dan zulks bij andere kunsten het geval is, naar voren treden. Of, anders gezegd, terwijl b.v. van een drama of een schilderij, niettegenstaande gegeven feilen in de compositie, zekere onwaarschijnlijkheden in de handeling, de voorstelling, de karakters, niettegenstaande om 't even welke gebreken, gebreken die nu eenmaal inhaerent zijn aan alle menschenwerk, desniettemin in voldoende mate kracht van leven en schoonheid kan uitgaan om een volkomen overgave van onzentwege mogelijk te maken (hoezeer de afstand van jaren hun tekortkomingen moge hebben onderstreept), wordt een gedicht na zekeren tijd door eventueele gebreken, als het ware overwoekerd. Door de onzuiverheden die er in slopen, blijkt het op een gegeven moment in 't hart getroffen en letterlijk ten doode gedoemd.

Derhalve zijn aan het lyrisch gedicht onverbiddelijke eischen gesteld. Alles wat vreemd is aan het wezen der lyriek treedt er op als vernietigend element, als een fatale kanker die steeds verder uitgroeit, en dient dus met de grootste strengheid geweerd. In een gedicht dient naar den kern der dingen gestreefd, naar het wezen achter den schijn;

de oerkrachten van gevoel en leven kunnen er zich nimmer te elementair ontladen, de accenten der diepere emotie kunnen nooit te naakt en te onmiddellijk worden geuit; de visie kan nooit sterk genoeg gebeeld, de gedachten nooit bondig en gecondenseerd genoeg vertolkt. Men mag wezen en magie en mysterie der poëzie benaderen en verklaren zooals men wil, aan om 't even welke levensmanifestaties kan men trachten ze te doen ontbloeien: een ding blijft onafwijsbaar vereischt, de intensiteit.

De intensiteit, waardoor dan ook de zuiverheid wordt bepaald, en tevens de ontstijging aan tijdgeest, mode en alle toevalligheid verzekerd.

Onsterfelijk zal van de Woestijne leven door een aantal dezer pure accenten, die zoolang er in deze lage landen bij de zee Nederlandsch sprekende menschen wonen, opnieuw zullen ontbloeien aan menige lip, in stonden van zelfbeschouwing der ziel en van communie in schoonheid en droom. Ter kenschetsing dezer figuur en haar situeering in tijd en milieu, heb ik met nadruk er op gewezen hoezeer de aanvangspoëzie van van de Woestijne de vertolking was van de zielsgesteldheid eener gansche generatie. Maar er is meer in de poëzie van den dichter

van het 'Vaderhuis' dan een openbloeien eener aan den tijd van haar ontstaan gebonden psyche. Kunst die al te zeer door tijdselementen wordt beheerscht gaat vaak niet langer mee dan de belangstelling voor de quaesties of het voorhanden zijn van het speciale geestesleven waardoor ze werd ingegeven. Zoo zien we een groot deel van het poëtisch werk van een Verhaeren of een Henri de Régnier thans reeds, tot onleesbaarheid toe, verouderd. Maar veel in van de Woestijne's eerste poëzie houdt stand... Want er is veel eeuwigs in dit werk, veel dat hoog uitlaait boven scholen en tendenzen, boven voorbijgaande tijdsomstandigheden en bepaalde gemoedstoestanden. De van ziel gedrenkte, onbepaalbare adem der groote lyriek overstemt hier alles. De, laat ik zeggen tastbare materie waarin zijn kunst zich belichaamde werd als het ware in menig gedicht geaetheriseerd door den mysterieuzen toover der poëzie. Ik ken weinig verzenboeken, waarin het gehalte aan 'zuivere poëzie' in verhouding zoo groot is als precies in het 'Vaderhuis'. Ik zal niet trachten te omschrijven wat nu eenmaal niet te omschrijven valt, ik wil alleen trachten door een willekeurig citaat - op ieder bladzijde liggen de louter

poëtische accenten voor het grijpen - te suggereeren wat niet dialectisch te verklaren is:

‘ o kind,
 dat voor mijn weze' uw wijze liefde hebt gedragen
 en al de sterren weet die we in veel nachten zagen
en de adem van den tijd door de'adem van den wind:
 zomer laait uit nu, kind, in 't staege licht-ervagen,
 de aard laat de barenstaad in veege rust vertragen
en 'k voel dat de eeuwigheid in deze' avond begint...

Op het gebied der logica en der phaenomenologie zal hieromtrent gewis heel wat af te dingen zijn. Doch daaraan hoeft de dichter zich niet te storen. Wetenschap en kennisleer hebben hun domein, de poëzie heeft het hare. Bovendien, en dit is belangrijk, zekere grenzen zijn hier niet overschreden. Men kan den dichter volgen en de uit geheimzinnige woordcontrasten en tonaliteiten, de uit vreemde gedachtenassociaties ontstane poëzie is hier zoo intens, ze deelt onze ziel een zoo zachte en toch dwingende bedwelmung mee, ze suggereert ons iets zoo éénigs, fataals en oneindigs, dat we er de duizeling der uiterste mysteriën huiverend bij ondergaan. Want hier krijgen we datgene dat men eindelijk aan de poëzie is gaan vragen - het eenige overigens dat men haar en alle kunsten vragen moet: een diepe bewust-making en doordringing van

het alom aanwezend mysterie van schoonheid en droom.

Het zou voor een dichter, die reeds van den aanvang aan dergelijke hoogten wist te bereiken, niet gemakkelijk vallen er zich steeds te handhaven. Reeds in 'De Gulden Schaduw' is het aantal perfecte gedichten opvallend geringer. De intensiteit waarvan ik hierboven gewaagde wordt er veelal onder overladenheid versmacht. Zuiver poëtisch is de dichter hier doorgaans tamelijk zwak. Hooren wij denzelfden weemoedigen zang, vernemen we dezelfde herfstige levensloomheid, staan we voor dezelfde aspiratie naar ziel en droom, afgewisseld door een uiterst sensueele, zij 't verfijnd-sensueele aanvoeling van de weelden der aarde, al deze elementen die spontaan en verbazend intens doorgebroken waren in enkele superieure zangen van den eersten bundel, zijn hier in een verzwakten staat aanwezig. De vroegere motieven worden tot in het oneindige uitgesponnen en uitgerafeld. De meeste gedichten worden vertroebeld door een nutteloozen, nietszeggenden woordenpraal, de noodlottige woordkunst van den tijd viert er hoogtij in een vermenigvuldiging van vage adjectieven, in een opeenhooping van overtollige, tot een

vermoeienden beeldenwoeker verwerkte indrukken. Kleine, alledaagsche belevenisjes, uiterst persoonlijke aangelegenheden die weliswaar in de lyriek - het leven der ziel in al haar schakeeringen is nu eenmaal bij uitmuntendheid haar domein - tot onvergankelijke zijnsmomenten kunnen verhevigd worden wanneer ze, in hun zuiverste substantie geabstraheerd, van uit een eeuwig standpunt worden beschouwd, worden thans tot gedichten verwerkt, waarvan de uiterlijke, formeele overladenheid de innerlijke psychische ontoereikendheid niet kan verhinderen door te schemeren. Gansche gedichtenreeksen zijn een zwaar en soms virtuooslijk, maar weinig zeggend woordenspel, vermoeiend en te lang uitgesponnen, terwijl vaak ook de kortere gedichtjes, op het Goethiaansch 'Over alle daken' wellicht na, de concentratie van visie en gevoel missen, die voor dergelijke stukjes levensvereischte is. Alles in alles genomen is 'De Gulden Schaduw' een nazang van 'Het Vaderhuis', wiens verzielde sfeer van droom en symbool de visies en beelden niet langer, of dan veel minder transfigureerend, omvat. Zoals ik er hiervoor reeds op wees, heeft de dichter hier wellicht gezongen van een te onmiddellijke levenswerkelijkheid uit,

en, eng-individualistisch aangelegd, bleek hij deze periode van zijn leven, hoe belangrijk ze voor hemzelf ook moge geweest zijn, hoe rijk aan hevig doorleefde momenten, nog niet in voldoende mate te boven gekomen, opdat zijn poëzie toen alreeds het onmiskenbaar accent der zelfbevrijding in het woord er aan hadde kunne ontrukken. Hij heeft m.i. zijn menschelijk lief en leed te veel gekoesterd; hij is het eigen hart eindeloos gaan uitrafelen en heeft er ten slotte die allerintiemste beslommeringen uit opgediept die gestadig en te weinig intens-poëtisch doorgloeid, in heel deze periode worden uitgezongen en die schering en inslag worden in 'De Modderen Man' - en feitelijk ook nog in de volgende bundels tot den laatsten toe. 'De Modderen Man' echter staat poëtisch hooger dan 'De Gulden Schaduw', het gevoel is er sterker en naakter, - en bijna daemonisch verhevigd, o.m. in het virtuooslijk stuk 'Het Menschelijk Brood'. Maar ook hier blijft een spijtige woordenvertolligheid ernstig schaden, zoodat men in dezen bundel wel talrijke schitterende, felle, onvergetelijke regels aantreft, versregels zooals alleen Van de Woestijne het geheim heeft er te schrijven, doch zelden een van

het begin tot het einde gaaf gedicht, waarin elke sylbe is verantwoord en dat zonder inzinking op een zuiver emotieven golf wordt gedragen. Het is betreuenswaardig, maar het is zelfbedrog er de oogen voor te willen sluiten. Met 'God aan zee' en 'Het Bergmeer' staan we voor hetzelfde phaenomeen. Aan de hooggespannen verwachtingen hebben deze laatste bundels niet beantwoord. Blijven ze belangwekkend om er 's dichters zielegang in na te gaan, poëtisch wijzen ze over het geheel, enkele afzonderlijke verzen niet te na gesproken, op een onmiskenbare verzwakking der scheppingskracht. Want indien zich hier en daar in deze bundels een meesterlijk gegeven met grooter intensiteit ontwikkelt dan vroeger het geval was - afgezien van Het Vaderhuis waar ziel en zinnen in subliem evenwicht staan, - dan zijn talrijke andere stukken integendeel slechts herhalingen tot in den treure van vroegere motieven die de dichter reeds spontaner en sterker had gebeeld. En zelfs wanneer er soms een nieuwe atmosfeer schijnt op te klaren, als in den 'Zee-cyclus' van 'De Gulden Schaduw', in de zwaar erotisch gestemde verzen van 'De Modderen Man', in de naar hun opzet religieuze gedichten van de

beide laatste bundels, dan ontstaat deze nieuwe atmosfeer meer door het uitgangspunt van den aandrift dan door een ontwikkeling der inspiratie of door een vernieuwing der middelen. Doorgaans schaadt ofwel een betreuenswaardig zwelgen in overdadige indrukken en ronkende woorden, ofwel, inzonderheid in ‘God aan Zee’ en in ‘Het Bergmeer’ (men zie vooral de cursief gedrukte gedichten dezer bundels) iets duidelijk onvoldragens en onontbolsterds, dat we van hem niet kenden en deze stukken nagenoeg ongenietbaar maakt. Een paar maal betrappen we hem zelfs op geknutsel, dat in pseudo-diepzinnigheid met Kloos' ‘Binnengedachten’ gerust kan wedijveren:

Hoe zijn me wonderbaar de wegen
die 'k nimmer en betrad, en kén.
Wie richt de teen die gaat; wie gaat er
de baan die 'k van geen teen en schen?
Ik ben in de ijlte de ijlte die 'k, later
en later, niet en ben, en ben.

En elders (in het volkomen onverteerbaar slotgedicht van ‘Het Bergmeer’: De Blind-gewordene) stooten wij strophe na strophe op smaakloosheden, stroefheden en nonsens als waarvan hier een paar staaltjes:

De glanzen van mijn buik, ontsloten,
 zijn, klachteloos en onverdroten,
 herhaalde vorm van mijn vergaan,
 maar zonder dat ik mijnen lijve
 oneischend zoude blijven.

Zoo word 'k beluik van, eindlijk, Nul;
 'k word, in aanhoudendheid herboren,
 't abstracte zaad waar 'k al het koren
 in zijn beteeknis hul.
 'k Ben, alle ruimten afgewezen,
 'k ben, buiten klem en kleur van tijd
 in 't een'ge en wezenlooze wezen,
 teeken der menigvuldigheid.
 Zoo, blinde, ben'k, zal zijn geweest, en
 word luister eeuw'ger feeste. enz...

Van de Woestijne blijkt hier maar al te zeer een blindgewordene voor eigen onvolkomenheden. Tegen gedachtenlyriek absoluut niet opgewassen, is zijn overigens ongewoon talent beperkt tot gemoeds- en stemmingspoëzie waarin hij, zonder de minste opzettelijkheid, oneindig dieper en groter kan worden dan wanneer hij zich welbewust aan wijsgeerig-religieuze beschouwingen overgeeft. Hier schiet hij steeds jammerlijk te kort. De beste stukken zijner heele naoorlogsche periode zijn dan ook deze waar we den ouden Van de Woestijne, den sensitieven stemmingsdichter, terugvinden. Al vernieuwt hij zich niet, al gebruikt hij ook steeds dezelfde stijlwendungen en dezelfde beelden, in dit domein is hij thuis en

houden zijn stukken zich op de soevereine hoogte die alleen een groot dichter bereikt. Het feit is, dat van de Woestijne, waar hij ook heeft geleefd en gezongen, boven zijn eigen hart, uit zijn gesloten egocentrisme niet is kunnen uitgroeien. Te Boschvoorde onder de kruinen van het Zoniënwoud, te Blankenberge of te Oostende voor de rusteloze zee, te St. Martens-Laathem te midden van de weidsche Vlaamsche landouwen of binnen de norsche droefgeestigheid van zijn Gentsche bakermat, overal waar hij heeft geleefd, geliefd en geleden, heeft hij de omringende natuur slechts gezien als een passende omlijsting voor zijn eigen gewaarwordingen. Nooit heeft hij de aardsche verschijnselen om hunzelfs wille, zoals Gezelle, beschouwd. Hij heeft ze aangevoeld als componenten zijner stemming. waaruit alles zou te distilleeren zijn wat hij voor zijn persoonlijk, inwendig wereldbeeld nodig had. Grandioos kon en is dit ook geworden in den aanvang van het poëtisch proces, maar ten langen leste, daar het onveranderlijk 'ik' steeds centrum en uitgangspunt van de aandrift bleef, en as ook waarrond 's dichters heele wereld zwenkte, moest dit leiden tot een langzaam uitschakelen der mogelijkheden van zelfvernieu-

wing. Van de Woestijne was een dichter van een rijke, diepe en schrijnende maar tot zichzelf beperkte menselijkheid. Veel menselijks: het menselijke in anderen, was hem ten slotte vreemd. Zelfs een cataclysmen als de wereldoorlog heeft hem, ten slotte, artistiek onaangeroerd gelaten. Op een moment dat alle bewuste, alle denkende geesten toch in meerdere of mindere mate geschokt werden door dit tragisch en bloedig intermezzo, is hij zonder de minste afwijking in zijn sombere zelf opgesloten gebleven. Evenzoo kan men hem wellicht, van een zeker standpunt uit, verwijten, zich Vlaanderen's ontvoogdingsstrijd maar luttel ter harte te hebben genomen. Aan het eigen innerlijke drama had deze dichter blijkbaar reeds genoeg. We kunnen deze houding overigens begrijpen, al zijn we verplicht vast te stellen dat, indien alle bewuste Vlaamsche geesten dezelfde houding aannamen, van de Woestijne's verzen, die hij toch voor de eeuwigheid heeft geschreven, binnen een paar honderd jaar slechts nog een voorwerp van historische studie zouden uitmaken voor een of ander 'Comité flamand de Belgique'. En intusschen, terwijl hij zich opsloot in een eigen innerlijke wereld, staat het verder vast dat hij ook déze wereld na een eerste

prachtige verwezenlijking niet verder heeft kunnen uitbouwen. Onverhelpbaar eenzaam, somber, geslagen, is hij er in teruggetrokken gebleven, zonder de glansen der ziel over de lijdende en strijdende wereld om hem heen te hebben kunnen uitbreiden, wat voor hemzelf wellicht de verlossing zou hebben beteekend. Van de Woestijne's daemon, die hem van lust tot lust en van smart tot smart heeft gejaagd, die hem heeft doen dringen tot in den bittersten kern des levens, heeft hem eindelijk, daar de kringloop hier ten slotte heel eng en gauw gesloten was, in zichzelf gevangen gezet, heeft hem bij levenden lijve als gemumificeerd onder een koninklijke, maar doodsche wade van zelfkoestering en norsche eenzaamheid. Vermoeide, laat-negentiendeuwsche individualist, kon of wou van de Woestijne aan een menselijke caritas niets meer vragen noch niets ervan verwachten - en de eens zoo gretig opgenomen natuur, die rijke boomgaard der vogelen en der vruchten, had voor hem eindelijk alle verlokking en allen zin verloren. Van daar dat deze donkere, wrange ziel, trouwens levenslang met de doodsgedachte vertrouwd, algauw haar zoeklichten afwendt van de wereld en ze hunkerend, maar steeds aarzelend vorschend, richt op een bovenaardsch domein:

Ik heb geen doel, mijn God, dan van uw wil geboden.
De zee slaat aan de maan de maat van allen tijd.
Ik ga geen wegen dan, misschien, den weg der dooden.
En 't is de weg der eeuwigheid.

Alles in alles genomen heeft van de Woestijne reeds onmiddellijk in zijn aanvangspoëzie de perfectie bereikt, hij heeft in zijn eersten bundel dadelijk het hoogste en laatste gegeven dat zijn lyriek geven kon, - in tegenstelling b.v. met een Rilke, die aanving met de vrij gewone versjes zijner 'Erste Gedichte', om geleidelijk, over het neo-mystische 'Stundenbuch' en het 'Marienleben' heen, te stijgen tot de sublieme hoogten der 'Duineser Elegien'. - Maar, dat zijn grootste verzen nu aan het begin of aan het einde zijner dichterlijke loopbaan te zoeken zijn, - de verschijning van dezen dichter in onze letteren is iets buitengewoon schitterends geweest. Want niet alleen door den uitwendigen glans en statige gedragenheid zijner kunst, maar ook en wellicht in sterker mate nog door de diepere ziel die in zijn verzen tot ons spreekt, is hij in de Nederlandsche letteren een figuur van meer dan gewone afmetingen. Uit zijn pen zijn verzen gevloeid zoo prachtig en zoo treffend en zoo fascineerend als maar weinig dichters bij ons hebben geschreven. In zijn

begenadigste oogenblikken gaat een adem van ontzaglijke menschelijke ontroering door zijn verzen; zijn ziel heeft getrild voor alles wat ons wezen kan aandoen, voor het leven, voor de liefde, voor de natuur, - voor den dood en voor God. Het element van decadente verfijning in van de Woestijne heeft zich meester gemaakt van de gemeenplaatsen die sedert de kindsheid der beschaving in alle literaturen zijn voorgekomen. Maar juist daardoor is het beste wat hij gegeven heeft zoo menschelijk en zoo groot. Hij is vaak een 'poète de terroir', wat geen decadent in den vreemde heeft kunnen zijn. In wonderbare alexandrijnen, gesmeed onder den invloed van het Fransche impressionistische vers van Verlaine en Mallarmé, alexandrijnen zangerig, expressief en lenig als ze tot hiertoe alleen in romaansche talen waren voorgekomen, heeft hij Vlaanderen en de Leie bezongen zooals alleen een Gezelle hem had voorgedaan. Het plechtige stuk 'O Vlaandren welig oord waar we zijn als genooden' is een waardige tegenhanger van Gezelle's 'Jordane van mijn hert'. Maar hoe heel anders is hij voor het overige dan deze 'Cherubijnsche Wandelaar', wiens bekoring zoo heel ligt in zijn kinderlijkheid en zijn vroom-

naïeve opgetogenheid voor alle verschijnselen in Gods natuur, - hoe veel menselijker is hij vooral dan Gezelle, omdat hij ontroerd heeft kunnen en mogen zijn voor de vrouw; en omdat hij zich niet noodzakelijk in zijn uitingen heeft belemmerd gevoeld door het veto van een onverbiddelijken levensregel, werd hij veelzijdiger en meer modern verwickeld, meer aangedaan door de duistere moderne zielsemoties dan de groote priester, die echter zijn meerdere blijft door zijn serafijnsche sereniteit, door zijn eenvoud en zijn reinheid, de twee vleugels waarmee, naar het woord van Thomas à Kempis, de mensch zich boven al het aardsche verheft. Karel van de Woestijne's kunst is verdroomd als een Vlaamsche gothieker, zinnelijk als een Vlaamsche boer en tevens verfijnd-voluptueus en aristocratisch als een markies uit de eeuw van Louis le Bien-Aimé. Er is in hem een mengsel van de weemoedige religiositeit van een Memlinc, van het sappig-zinnelijke van een Jordaens en van den kwijnenden zwier van een Antoon van Dyck. Maar al deze factoren zijn in zijn hoogste momenten van zelfverwezenlijking samengebald tot een homogeen geheel van harmonische schoonheid, tot de zware barok van een Rubens,

somberder weliswaar, niet zoo veelzijdig en niet zoo machtig gedurfd in superieuren scheppingsdrang, maar even kleurrijk, even weelderig, en evenzoo vol leven en passie. Rubens, toen hij moest reageeren tegen de Romanisten van zijn tijd, nam juist genoeg van de Venetiaansche coloristen over om zijn oer-Vlaamsch wezen niet in het gedrang te brengen, van de Woestijne behield juist genoeg van zijn Vlaamsche volksgeaardheid om in de verslappende, gore decadentie van het begin der XXe eeuw niet te verzinken en toch tot een ver over de grenzen van Vlaanderen reikende figuur uit te groeien, een figuur van Europeesche dimensies, die, had hij geschreven in de taal van één der drie, vier groote literaturen van het oude Avondland, er niet anders dan tot de eersten zou gerekend zijn geworden. Hij heeft, van in zijn jeugd af, en al te lang wellicht, zoodat ten slotte ook de scheppende krachten er door werden ondermijnd, een zware tol aan het leven betaald om dit souverain en nameloos-smartelijk dichterschap te kunnen vervullen; hij wist zich, naar eigen uitspraak, een geslagene, een gevallene, een gedoemde, wiens poëzie slechts capiteus opgisten kon uit een eeuwigen zuurdeesem van smart:

...Deze is gekoren en gedoemd;
want hem, die dus het lijdens-teeken werd beschoren
is onder dezen, die, voor de eeuwigheid geboren,
de doolaards zijn die men gevallen engelen noemt.

Deze poëzie is als een donkere exotische bloem, onverwacht opengebloeid in den stillen tuin der Vlaamsche aarde. Eenieder is getroffen door haar vreemden, verwikkelden, perversen vorm, - méér nog door haar nooit-geziene, trotsche, somber-gloeiende kleur; eenieder is bedwelmd door haar doordringend parfum, dat spreekt van een veel blauweren hemel onder een veel mildere zon in een land van hoge palmen, luwe dagen en wazige nachten, in een weelderig land van vreemd-droomende vrouwen met verrukkelijke oogen en een liefde vol ongekende streeling en daemonische temptatie. Doch die vreemde bloem is ontloken in het vochtige Noorden, en om haar heen ligt een dijzige sluier van herfstmist en wademt de zware geur der oude Vlaamsche moederaarde.